

Metodika nastave Likovne kulture: Komuniciranje vlastitih i razumijevanje tuđih emocija putem likovnog izražaja

Bulaja, Lea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Fine Arts / Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:215:908660>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Fine Arts in Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Akademija likovnih umjetnosti
Nastavnički odsjek
Diplomski sveučilišni studij likovna kultura

DIPLOMSKI RAD

Komuniciranje vlastitih i razumijevanje tuđih emocija
putem likovnog izražaja

Communicating one's own and understanding other people's emotions
through artistic expression

Zagreb, 2024.

Studijski program: Diplomski sveučilišni program Likovna kultura

Studentica: Lea Bulaja

Mentorica: doc.art. Ida Loher

Zahvala

Zahvaljujem se profesorici Idi Loher za mentorstvo i na povjerenju koje je omogućavalo slobodu na ovom radu, kao i kroz cijeli studij.

Sažetak:

Svrha ovog diplomskog rada je istražiti kako potaknuti komunikaciju i izražavanje osjećaja kod osoba kroz likovno izražavanje te kako se navedeno mijenja kroz godine.

Polazi od važnosti poticanja prikazivanja osjećaja kroz likovni izražaj zbog sve većeg zatvaranja u sebe kod djece i odraslih. Osobama koje nemaju dobar odnos sa svojim osjećajima, zanemaruju ih te neki osjećaji ostaju neriješeni što kasnije može zadavati emocionalne probleme. Komuniciranje osjećaja samima sebi ili drugima pomaže nam da si razjasnimo što se točno događa u našem tijelu i umu. Likovnim radom osobe mogu postići kvalitetu komuniciranja emocija.

Ovim radom istražuju se odgovori na pitanja:

Kako možemo lakše komunicirati osjećaje kroz likovno izražavanje?

Kako se simbolički jezik koristi za lakše komuniciranje osjećaja?

Koliko je opširan prikaz osjećaja kroz likovno izražavanje crtežom?

Istraživanje je provedeno kroz tri susreta s tri različite dobne skupine, osnovnoškolci iz 6. razreda, srednjoškolci iz 2. razreda i studenti od 22-27 godina. Na susretima se prvo poticalo razmišljanje o osjećajima vođenim putovanjem kroz maštu, gdje se pričalo pet priča povezanih s osjećajima. Cilj putovanja kroz maštu je bio imenovanje osjećaja. Nakon toga su osobe igrale igru pantomime u parovima, gdje je cilj bio da pokušaju osjetiti osjećaj u tijelu, te ga pokušaju iskomunicirati sa svojim parom. Kroz razgovor se povezivao pokret tijela s različitim vrstama linija kako bi potakli polaznike da kroz rad prikažu osjećaje na apstraktni način. Za završetak sudionici međusobno analiziraju i izlažu svoje radove odnosno osjećaje s ciljem prepoznavanja i imenovanja osjećaja.

Priprema za radionice i sate s učenicima iz osnovne, srednje škole i sa studentima je prilagođena njihovim uzrastima. Za radionice za srednju školu i studente izmjene nastaju u samoj uvodnoj vježbi i pristupu analizi, a za studente i srednjoškolce u pripremi nema uvođenja termina linije.

Summary:

The purpose of this thesis is to investigate how to encourage communication and expression of emotion in people through artistic expression and how this changes over the years.

It starts from the importance of encouraging the display of emotion through artistic expression due to the growing introversion of children and adults. People who do not have a good relationship with their own emotions, who ignore their feelings, are left with some feelings unresolved which can cause emotional problems later on. Communicating emotions to ourselves or to others helps us clarify what exactly is going on in our bodies and minds. Art can improve the quality of communicating emotions for people.

This thesis explores the answers to the following questions:

How can we communicate emotions more easily through artistic expression?

How is symbolic language used to communicate emotions more easily?

How comprehensive is the representation of emotions through artistic expression in a drawing?

The research was conducted through three meetings with three different age groups, 6th grade elementary school students, 2nd grade high school students and university students (aged 22-27). At the meetings, we first encouraged thinking about emotions, guided by a journey through

imagination, where five stories related to emotions were told. The goal of the journey through the imagination was to name the emotions. After that, the students played a pantomime game in pairs, in which the goal was to try to feel an emotion in the body, and to try to communicate it to their partner. Conversation was used to connect body movements with different types of lines in order to encourage participants to show emotions in an abstract way through artwork. At the end, the participants analyze and present their works, i.e. emotions, with the aim of recognizing and naming them.

The workshop and classes preparation was adapted to the age of the students (elementary, secondary school and university levels). For secondary school and university students' workshops, changes were made in the introductory exercise itself and in the approach to analysis, while in the elementary and secondary school students' workshops there was no introduction of the term „line“.

Ključne riječi: Primarni simboli-linije, asocijacije, osjećaji

Keywords: Primary symbols-lines, associations, emotions

Sadržaj

1. Uvod:.....	5
2. Teorijski dio.....	6
2.1. Načini komunikacije kod djece.....	6
2.2. Emocije i osjećaji.....	6
2.3. Emocionalna inteligencija i likovno izražavanje.....	7
2.4. Likovni izražaj i školstvo.....	8
2.5. Crtež kao izražajno sredstvo.....	9
3. Empirijski dio.....	11
3.1. Cilj istraživanja.....	11
3.2. Uzorak istraživanja.....	11
3.3. Instrumenti i metode istraživanja.....	11
3.4. Nastavne metode.....	11
3.5. Tijek istraživanja.....	12
4. Prikaz i analiza rezultata.....	12
4.1. Analiza radionica.....	12
4.2. Analiza radova – reakcija na pojedine emocije.....	15
4.3. Analiza ankete.....	31
4.4. Rasprava.....	37
5. Zaključak.....	38
6. Literatura.....	39
7. Prilozi: Priprema.....	40

1. Uvod:

Crtež je sredstvo kojim upoznajemo vlastiti unutarnji svijet, ali je i sredstvo komunikacije između djeteta i odrasle osobe. Crtež dopušta osobama da jednostavno i jasno izraze sadržaj koji žele prikazati.

Likovno izražavanje je oblik izražavanja u kojem djeca ili odrasle osobe nisu uvijek svjesne da komuniciraju sa svojom okolinom i zbog toga reagiraju slobodno, spontano i bez ikakvih ograničenja. Vrlo je važno dopustiti djeci i osobama u razvoju slobodu prilikom likovnog izražavanja jer pravila i kritika mogu prigušiti njihovo samopouzdanje, radoznalost i slobodu. U današnje vrijeme, iako srednjoškolci imaju prostora za prezentacije vlastitog istraživačkog rada i promišljanja, rijetko se to odvija na razini izražavanja vlastitih unutarnjih stanja i razumijevanja njih.

Osjećaji i emocije su ključni za razvoj ljudskog ponašanja i socijalizaciju. Simbolički prikaz osjećaja bez prikaza prema nekom modelu odnosno šabloni, može biti put jednostavnijeg načina izražavanja naših emocija.

Cilj ovog istraživanja je ukazati na još jedan način komuniciranja osjećaja prema sebi i drugima, kako bi on bio lakši i neposredniji. Koristeći prostor bez predrasuda u obrazovanju, važnost simboličkih prikaza i potičući razvoj mašte, ovo istraživanje potiče da se osjećajima bavimo dubinski te da krenemo iz samog korijena problema.

Nadalje, istražuje se i razlika koja kroz razvoj nastaje u likovnom izražavanju zbog činjenice da u se osnovnoj školi djeca na nastavi likovne kulture izražavaju kroz praktični likovni rad, dok se u srednjoj školi razvija istraživački rad, poput pisanja eseja i prezentiranja rada na neku od tema iz teorije likovne umjetnosti.

Ako želimo razvijati svoju emocionalnu inteligenciju, moramo učiti kako prepoznati svoje i tuđe osjećaje, kako ih izražavati, kako njima upravljati i kako ih upotrijebiti da bismo bolje komunicirali, donosili dobre odluke i održavali dobre odnose. (Chabot i Chabot, 2008.)

2. Teorijski dio

2.1. Načini komunikacije kod djece

Dječja komunikacija je dominantno motorička, kinestetička, konkretna, neposredna, izravna i spontana. Misaoni im je proces bliži primarnom misaonom procesu, a načelo koje koriste je bliže ugodi, za razliku od odraslih koji su nerijetko apstraktni, posredni, razumni, formalne i organizacijske komunikacije. Odrasli uglavnom slijede načelo realiteta, a misaoni proces je najčešće sekundaran. Najbolje moguće rješenje bilo je u komunikaciju s djetetom uvesti njegovu spontanu aktivnost, igru i potrebu za likovnim izražavanjem. (Damir de Zan, 1994.)

Margaret Naumberg, prema Ulman, Angel i Allen (1973.), naglašava prednosti uvođenja slikanja, crtanja i modeliranja gline u psihoanalitičkom usmjerenju psihoterapije djece. Time se daje prostor djetetu da izrazi svoje snove i želje i druge unutarnje doživljaje, jer je slika tim izražajima bliža nego riječ. Nesvjesna građa koja je prenesena u crtež ili sliku teže se manipulira, teže ju je zaboraviti i iskrivljivati. U psihoanalitički usmjereoju psihoterapiji djece, slika i crtež su alternativa verbalnoj komunikaciji koja se koristi u takvoj terapiji odraslih.

Iako se crtežom i slikama najčešće pristupa djeci koja imaju poteškoća s verbalizacijom ili verbalna komunikacija nije moguća, takav pristup nije isključen iz obiteljskih terapija i važan je u svakodnevnom korištenju.

2.2. Emocije i osjećaji

Riječ emocija dolazi od glagola *movere* (lat.) što znači pokrenuti se. Zato ponekad, kad nešto doživimo, upotrebljavamo izraz “*nešto se događa u nama*”. U riječi emocija nalazimo i riječ “*motion*” (engl. pokret) koji ima isti korijen kao riječi „motor“ ili „stroj“. Emocija nas uvodi i potiče na aktivnost i kreativnost. Zato je bavljenje emocijama bitno u nastavi likovne kulture.

Emocije su vrlo važno ljepilo koje nas povezuje s drugima, a veze s drugima važne su odrednice za stvaranje emocija. Naše emocionalno okruženje je uglavnom društveno, a naše društveno okruženje je vrlo emocionalno. Ne uspoređujemo se sa svima niti uspoređujemo svaki aspekt sebe s drugima.

Emocije se sastoje od neverbalnih izraza, fizioloških odgovora, prilagođenih ponašanja (poput pristupa ili izbjegavanja), kognitivnih procjena (misli koje nam pomažu razumjeti što se događa) i afektivnih stanja (koja nam pomažu prepoznati i sortirati emocije). Emocionalno prepoznavanje sazrijeva oko osme ili devete godine i počinje se razvijati u djetinjstvu. I adolescenti i djeca imaju slične sposobnosti emocionalnog prepoznavanja. (Mayer i Salovey, 1993.) Mlade odrasle osobe (20-40 godina) mogu razlikovati ljutnju i tugu bolje nego starije osobe (60-80 godina). U starijoj dobi, točno prepoznavanje emocija opada.

Prema Paul Ekermanu (2003.), postoji sedam primarnih emocija: strah, ljutnja, tuga, gađenje, prijezir, iznenađenje i veselje. Svaka emocija je potaknuta nekom situacijom. Za strah, to je potencijalna prijetnja, za ljutnju, to je prepreka; tuga je povezana s gubitkom, iznenađenje je izazvano neočekivanom situacijom, gađenje je izazvano averzivnom situacijom, a veselje poželjnom situacijom. Od svih primarnih emocija samo je veselje pozitivna emocija. To je povezano s činjenicom da nam treba duže da primijetimo bezopasnog uljeza nego opasnog. Reakcijom bijega su spašeni mnogi životi, ali nam se to ne događa samo u situacijama opasnim po život, već u svakoj situaciji koju doživljavamo kao potencijalnu prijetnju. Gotovo pa smo biološki programirani da brže otkrivamo negativno nego pozitivno. Zato na nastavnim satima i radionicama dolazi do zamjene osjećaja kod imenovanja radova ili čak neprepoznavanja emocija sreće i iznenađenja.

Svaki emocionalno obojen događaj je usječen u naše deklarativno pamćenje, u kojem svjesno pronalazimo informacije. Zato se kod prisjećanja događaja dobro možemo sjetiti koje smo točno emocije osjećali.

Pojam osjećaja obuhvaća različite fenomene - od boli, gladi, žeđi pa do ljubavi, zavisti i ljubomore. Variraju od čisto fizioloških do kognitivnih kategorija, pa ih tako i razdvajamo na dvije kategorije: fizički i kognitivni. Teško ih je međutim u potpunosti razvrstati te ih možemo dijeliti i po drugim osnovama. Osjećaj je doživljaj nekih osjetljivih kvaliteta (npr. toplina, hladnoća), nekih dojmova (npr. "imam osjećaj da nešto nije u redu") i nekih čuvstvenih stanja (npr. "osjećam se depresivno"). U angloameričkoj literaturi izraz se koristi za čuvstva slabijeg intenziteta (feeling)¹.

Da bismo izrazili emociju, prvo je moramo prepoznati. Razumijevanje emocija uključuje poznavanje emocionalno nabijenih riječi i njihovih značenja. Identificiranje odnosa između emocija i njihovih okidača pomaže nam razumjeti složene emocije.

Upravljanje emocijama interpersonalna je vještina koja uključuje kontrolu neverbalnih izraza, tjelesnih reakcija, ponašanja te vlastitog znanja i osjećaja.

2.3. Emocionalna inteligencija i likovno izražavanje

Emocionalna inteligencija je sposobnost da prepoznamo vlastite i tuđe osjećaje, da sami sebe motiviramo te da upravljamo svojim unutarnjim emocijama, kao i onim koje se odnose na druge ljude. To je sposobnost opažanja procjene i točnog izražavanja naših emocija. S emocionalnom inteligencijom stvaramo osjećaje koji pospješuju naše misli, sposobnost razumijevanja emocija i sposobnost upravljanja našim emocijama u svrhu našeg emocionalnog i intelektualnog rasta. (Mayer i Salovey, 1993.)

Empatija je pomaganje drugima da izraze svoje emocije i potrebe kroz komunikaciju. Pravilno čitanje emocija je dobro razvijeno, kao i sposobnost točnog i relevantnog izražavanja svojih emocija. Zajedno s drugim komponentama to čini emocionalnu inteligenciju.

Izražavanje emocija uključuje tri elementa: iskustva, ponašanja i osjećaje. (Chabot i Chabot, 2008.) Izražavanje iskustva se odnosi na "ono što se dogodilo", a u opisivanju se mogu isključiti emocije. Opisivanje vlastitog ponašanja odnosi se na to "kako učenik reagira i kako se ponaša" i tu možemo vidjeti kako učenik reagira na kakvu situaciju kroz njegove postupke, stavove i reakcije. Izražavanje emocija se odnosi na to "kako se učenik osjeća", a prve emocije koje izrazi bit će površne, no nakon dužeg procesa prepoznavanja, postat će dublje.

Razumijevanje važnosti emocija i emocionalne kompetencije je ključni dio procesa učenja jer nam ono dopušta razvijanje emocionalne inteligencije. Emocionalna inteligencija nam pomaže da općenito budemo bolji učenici u svim sferama našeg obrazovanja.

Desna strana mozga je potpuno iracionalna, impulzivna i djeluje spontano, čim je nešto smeta ili razdraži, reagira na način da ne analizira i ne razmatra pojedinosti situacije. Ona je upravljana potrebama i poticajima. (Dančević, 2005.)

Zato nam korištenje umjetnosti za imenovanje što je moguće više emocija pomaže otkriti korijen problema. Dominantna emocija u umjetničkom djelu često otkriva srž problema. (Dančević, 2005.)

¹ osjećaj. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 21.3.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/osjecaj>>.

Učinkovita komunikacija počinje slušanjem. Učitelji mogu pomoći učenicima da prepoznaju, izraze i razumiju svoje emocije i njihovo porijeklo. Prepoznavanje srži problema je izazovno i često nailazi na otpor. Kako se približavamo pravom problemu, pojedincima postaje sve teže otvoriti se.

Neposredna rješenja mogu pomoći kod kognitivnih, materijalnih i tehničkih problema, ali mogu oštetiti samopouzdanje kada se radi o emocionalnim problemima, budući da su često površna. (Chabot i Chabot, 2008.)

Manjkom slobodnog likovnog izražavanja se životi većine ljudi olako i trajno lišavaju istraživačkih i stvaralačkih aktivnosti koje su kao rijetko koje druge svima pristupačne i, barem u ranome životnom razdoblju, svima bliske.

Učitelji tu imaju veliku ulogu kao portal između djece i njihovog izražaja, koji bez njihovog vodstva, što su stariji ne bi bili razjašnjeni. Mlađa su djeca prirodno kreativna i izravna u svojim emocionalnim izražavanjima, dok se stariji učenici često bore zbog samosvjesnosti, složenih emocija i vanjskih pritisaka. Stvaranjem poticajnog okruženja, postupnim uvođenjem emocionalnog izražavanja, balansiranjem strukture i slobode te izgradnjom emocionalnog vokabulara, nastavnici mogu bolje podržati srednjoškolce u korištenju umjetnosti za izražavanje emocija. (Chabot i Chabot, 2008.)

2.4. Likovni izražaj i školstvo

Tema istraživanja i izražavanja osjećaja je prepoznata u mnogim dokumentima, među njima u Kurikulumu međupredmetne teme *Osobni i socijalni razvoj* za osnovne i srednje škole te u Kurikulumu nastavnog predmeta *Likovna kultura i Likovna umjetnost* na koje ćemo se referirati i koje nam omogućuju ovakva istraživanja.

Kurikulum Likovne kulture i Likovne umjetnosti je usmjeren na razvoj kreativnosti te na izražavanje vlastitih misli, doživljaja i stavova sve djece.

Osobni i socijalni razvoj međupredmetna je tema koja potiče cjelovit razvoj djece i mladih osoba čija je svrha izgradnja zdrave, samopouzdanje, kreativne, produktivne, proaktivne, zadovoljne i odgovorne osobe sposobne za suradnju i doprinos zajednici (Kurikulum međupredmetne teme *Osobni i socijalni razvoj* za osnovne i srednje škole, 2019.). Osigurava uvjete za razvoj osobe koja je sposobna upravljati svojim emocionalnim, mentalnim, duhovnim i tjelesnim potencijalima s osjećajem nade i optimizmom. Osobni i socijalni razvoj, kao jedna od temeljnih kompetencija, podrazumijeva odnose međusobnog uvažavanja te aktivno sudjelovanje svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa. Ona nam daje smjernice kako da provedemo razvoj djece u tim smjerovima, ali nam ne daje precizne načine kako da profesori u školi to provedu kroz nastavu. Što znači da je Osobni i socijalni razvoj u teoriji je provediv kroz nastavu, ali je isto tako često zapostavljen u svakodnevnoj praksi.

U ovom istraživanju bavimo se domenom A (ja) - prepoznavanje, izražavanje i kontroliranje svojih osjećaja i ponašanja i domenom B (ja i drugi) - prepoznavanje, uvažavanje potreba i osjećaja drugih, aktivno slušanje, davanje i primanje informacija.

Kurikulum likovne kulture nam daje opcije kroz koje možemo provesti izražavanje osjećaja kod učenika. (Kurikulum nastavnog predmeta *Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019.) U kurikulumu likovne kulture izražavanje osjećaja se provodi kroz temu *Osjeti i osjećaji*: učenik istražuje ulogu osjetila u doživljaju vizualnog i ne-vizualnog svijeta te različite načine izražavanja osjećaja (izražavanje emocija i osjeta kroz likovni izraz; istraživanje

međudnosa osjeta i emocija kroz likovno i vizualno izražavanje). Za treći razred osnovne škole istraživanje osjećaja se provodi i kroz temu *Svijet u meni*: učenik kroz likovno ili vizualno izražavanje istražuje i izražava svoj svijet osjećaja, misli i stavova. Istraživanje osjećaja u četvrtom razredu se odvija kroz temu *Nevidljivi svijet*: učenik istražuje mogućnosti likovnog i vizualnog prikazivanja ne-vizualnih pojavnosti (npr. ljutnja; hladnoća; brzina itd.) te to povezuje sa sadržajima ostalih predmeta. Tema za peti razred koja se bavi istraživanjem osjećaja je *Čovjek iznutra i izvana*: učenik istražuje temu čovjeka – od njegove fizičke pojavnosti do svega što čini osobnost pojedinca (povezanost doživljaja, osjećaja, misli i stavova te načina odgovaranja na podražaje iz vanjskog svijeta) te je interpretira likovno ili vizualno. Provodi se i kroz izbornu temu koja je prisutna od prvog do šestog razreda osnovne škole, *Zajedno smo različiti*: učenik likovnim i vizualnim izražavanjem istražuje pripadnost skupini, vršnjacima, obitelji i zajednici te važnost prihvatanja različitosti, međusobnog uvažavanja i tolerancije.

Aktivnosti koje učenik treba koristiti su asocijacije, metafore, analogije i simbole (koncepte za razvoj kreativnosti) kako bi oblikovao ideje i izrazio ih umjetničkim i likovnim jezikom, identificirajući potrebne aktivnosti za postizanje rješenja.

Likovno izražavanje je prepoznato i kroz nastavu u srednjoj školi koji nema fokus na likovno izražavanje, ali se kroz domene A - stvaralaštvo i produktivnost, B - doživljaj i kritički stav te C - umjetnost u kontekstu dolazi do izražavanja, istraživanja i kreativnosti kroz neke vrste likovnog izražavanja koji su bitni za izražavanje osjećaja.

Kurikulum likovne umjetnosti za 2. razred srednje škole predlaže sljedeće teme: *Čovjek i prostor*, *Umjetnost i tumačenje svijeta* i teme *Umjetnost i moć*, *Umjetnost i stvaralački proces*. Zadnje teme *Umjetnost i moć* i *Umjetnost i stvaralački proces* predlažu se za škole koje imaju likovnu umjetnost samo 2 godine. S obzirom da kroz te teme imamo malo potencijala za likovni izražaj, ali su one najbliže umjetnosti i stvaralačkom procesu, radionica se temelji upravo na njima.

2.5. Crtež kao izražajno sredstvo

Crtanje, slikanje i općenito korištenje simboličkih jezika za dijete je svojstveno iskustvo istraživanja života, smisla, značenja. Njima ono izražava svoje potrebe, želje, istraživanja, pretpostavke, konstrukcije i otkrića. Oni dijete potiču na solidarnost, komunikaciju sa samim sobom, sa svojom fizičkom okolinom i drugom djecom i odraslima. (Bodulić, 1982.)

U dječjem crtežu se u mnogo čemu obnavlja redoslijed mogućnosti koji je pratio čovjeka u praskozorju njegove današnje civilizacije. Danas, kada poznajemo cjelokupan razvoj crtanja kroz povijest umjetnosti, kao i metodu rada i neka takozvana „pravila“, postoji opasnost „učenja“ crtanja. Kada se „nauči“ crtati, u crtežu nema kreativnosti, već se osoba koristi šablonama. Simboličkim jezikom izbjegavamo šablone, a svejedno koristimo univerzalne znakove koji su svima jasni. U dječjem vrtiću i osnovnoj školi nema mjesta za imitaciju i direktno uplitanje likovnog pedagoga u dječji izraz.

Crtanje je mogućnost jasnog i maštovitog, konkretnog i manje konkretnog predočavanja svega onoga što je potrebno za život. Za apstraktne pojmove crtač će se poslužiti alegorijom koja može personificirati određene manifestacije života.

Kaligrafska crta koja prevladava u umjetničkom crtežu, pokazuje temperament i narav crtača. Crta ima svoj smjer i veličinu. Crte mogu biti u harmoničnom ili u kontrastnom slijedu.

Crtež razumijevamo kao samostalno umjetničko djelo bez pretenzija da bude studija ili karton (Bodulić, 1982.). Učitelj, uz poznavanje svoje struke kao umjetnik, isto tako treba poznavati psihološku, pedagošku i sociološku pozadinu dječjeg likovnog izražavanja. U dječjem crtežu se očituje potpuna likovna sloboda izražavanja koja se temelji na mašti, ekspresiji i stvaralačkom činu u klimi poetskog načina mišljenja. Crtež je način univerzalnog izražavanja u likovnoj umjetnosti i stariji je od pisma. Čovjek je u davna vremena, dok još nije znao crtati, zamijetio „crteže“ - tragove koje ostavlja sama priroda. Sve što je čovjek vidio u prirodi pamtio je i nastojao izraziti. (Bodulić, 1982.)

U početku je prvi ritam crta samo odraz motoričke pokretnosti ruke koja, zahvaljujući kuglastoj čašici zgloba ruke, može biti zaobljena i može se zatvarati u krug. Prve crte su ravne, a onda djeca počinju crtati krugove i spirale. Crta tada postaje grafički znak, pojavljivat će se kao odraz misaone slike oblika. Ona će se kretati papirom i „plesati“ neponovljive stvaralačke ritmove smjerova, dok se ne „nacrtat“ dječja misao, osjećaji i raspoloženja. (Bodulić, 1982.)

Budući da djeca obično započinju svoje likovno istraživanje jednostavnim linijama, ovaj aspekt čini fokus našeg istraživanja. Ova razvojna prekretnica općenito se događa oko druge godine života, iako vrijeme može varirati ovisno o individualnom rastu i okolišnim čimbenicima. Crtajući linije, dijete slijedi unutrašnju sliku nekog događanja, poistovjećuje se s njime, sudjeluje u njemu i ponovo ga stvara. (Belamarić, 1978). Najraniji likovni radovi male djece često su usredotočeni na koncept pokreta, koji je najučinkovitije prikazan kroz linije. Djeci pokret označava vitalnost i sam život, a pomoću linija dočaravaju suštinu kretanja. Kada djeca promatraju oblik, njihov fokus nije na njegovom izgledu, već gledaju "kroz" njega, razlučujući kako se kreće i funkcionira. Zanimaju ih energija i svrha koju oblik utjelovljuje, čime stječu apstraktno i konceptualno razumijevanje kroz svoje umjetničko istraživanje. Oni gledaju u funkciju i svrhu toga oblika ili pojave, energiju koju uzrokuje, što taj oblik daje. Time djeca postižu konceptualnu, apstraktnu spoznaju (Belamarić, 1987.).

Putem svojeg intuitivnog crteža postizemo dijalog sa samim sobom, a to možemo bolje razjasniti kroz objašnjavanje funkcioniranja ljudskog mozga. (Dančević, 2005.) “Desna strana mozga” je metaforički naziv za način spoznaje koja se povezuje s vizualnom/prostornom percepcijom te s percepcijom emocija. “Lijeva strana mozga” analizira, apstrahira, računa i verbalizira, te racionalno zaključuje polazeći od logike. “Desna strana mozga” omogućuje neverbalno, intuitivno, analogno, prostorno i holističko doživljavanje. Tu stranu mozga povezujemo sa spoznajom ritma, pokreta, konkretnim iskustvima, vizualnim doživljajima i emocijama.

Međutim, prevladavajući obrazovni sustavi diljem svijeta pretežno naglašavaju logičko razmišljanje, pamćenje i verbalne vještine. (Dančević, 2005.) Ovaj pristup često zaobilazi ili eliminira likovne aktivnosti, koje su bitne za njegovanje vizualne pismenosti i razvoj desne strane mozga. Kada se umjetnički izraz zanemari ili izbacuje iz obrazovanja, guši se razvoj ovog intuitivnog i kreativnog aspekta spoznaje.

Djeca stoga propuštaju prilike za njegovanje vizualne pismenosti i cjelovitog razumijevanja, koji su ključni za njihov cjelokupni kognitivni razvoj. Ponovnim uvođenjem i davanjem prioriteta likovnom obrazovanju, možemo potaknuti uravnotežen razvoj obje hemisfere mozga, dopuštajući djeci pristup i izražavanje punog raspona kognitivnih i emocionalnih sposobnosti. Ova integracija ne samo da poboljšava kreativno izražavanje, već i obogaćuje njihovu sposobnost percipiranja svijeta i interakcije sa svijetom na dublji i smisleniji način.

3. Empirijski dio

3.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je bio ukazati na još jedan način komuniciranja osjećaja prema sebi i drugima, kako bi on bio lakši i neposredniji. Koristeći prostor bez predrasuda u obrazovanju, važnost simboličkih prikaza i potičući razvoj mašte, ovo istraživanje potiče da se osjećajima bavimo dubinski te da krenemo iz samog korijena problema.

Nadalje, istražuje i razliku koja kroz razvoj nastaje u likovnom izražavanju zbog činjenice da u osnovnoj školi djeca imaju praktični likovni rad, dok se u srednjoj školi razvija istraživalački rad, poput pisanja eseja i prezentiranja rada na neku od tema iz teorije likovne umjetnosti.

Ovim radom istražuju se odgovori na pitanja:

Kako možemo lakše komunicirati osjećaje kroz likovno izražavanje?

Kako se simbolički jezik koristi za lakše komuniciranje osjećaja?

Koliko je opširan prikaz osjećaja kroz likovno izražavanje crtežom?

3.2. Uzorak istraživanja

Istraživanje je provedeno s tri skupine sudionika. Prva skupina sudionika su bili učenici šestog razreda osnovne škole u dobi od dvanaest godina. Na održanom nastavnom satu kod učenika osnovne škole bilo ih je prisutno devetnaest. Druga skupina sudionika su bili učenici drugog razreda srednje škole u dobi od šesnaest godina. Na održanoj radionici kod učenika srednje škole bilo ih je prisutno dvadeset i jedan. Treća skupina sudionika je bila grupa studenata od dvadeset dvije do dvadeset sedam godina. Na održanoj radionici bilo ih je prisutno dvanaest. Grupa studenata nije bila sastavljena od studenata Akademije likovnih umjetnosti ili srodnih fakulteta.

3.3. Instrumenti i metode istraživanja

U istraživanju je korišten kvalitativni pristup; proveden je jedan nastavni sat i dvije radionice na kojima su sudionici radili praktične radove. Fotodokumentacija praktičnih radova služila je kao jedan od instrumenata ovog istraživanja. Uz nastavni sat i radionice, koristila se i anketa. Anketom se ispitalo koliko su sudionici sigurni u svoje prepoznavanje emocija kod samih sebe i drugih sudionika te da li se ono promijenilo tijekom nastavnog sata i radionica. Sastojala se od jedanaest ili dvanaest pitanja (ovisno o uzrastu ispitanika) te je kombinirala pitanja otvorenog pitanja, skalu Likertovog tipa s deset stupnjeva te pitanja s dvije vrste odgovora.

3.4. Nastavne metode

U nastavni sat koji je održan s učenicima osnovne škole, kao i radionice kod učenika srednje škole i studenata, bile su implementirane različite nastavne metode putem koji se poticalo korištenje slobodnih asocijacija, metafora i simbola. Korištene su nastavne metode: putovanje kroz maštu, planirana igra i pantomima. Od oblika rada korišten je rad u paru, rad u skupini i individualni rad. To je sve korišteno kako bi se pobudila osjetila i stvorila atmosfera u kojoj su sudionici u potpunosti uronjeni u svoj likovni rad.

3.5. Tijek istraživanja

Istraživanje se odvijalo s tri skupine sudionika te su zadaci i sadržaj radionica bili prilagođeni njihovim uzrastima.

Radionice započinju pričanjem pet priča povezanih s pet osjećaja. Cilj ovog zadatka je da učenici povežu događaje i situacije koje potiču pet primarnih emocija. Nakon tog zadatka slijedi zadatak pantomime kojom sudionici izražavaju osjećaje kretnjama tijela i osvještavaju gdje se taj osjećaj nalazi u tijelu. Sudionici potom iz pokreta tijela asociraju i povezuju linije sa osjećajima. Iza toga sudionici rade pet malih radova gdje vizualiziraju osjećaje koje povezuju s linijama. Nakon završenog rada sudionici skupljaju radove i prepoznaju emocije na tuđim radovima. Nakon imenovanja dolazi do razvrstavanja u skupine sličnih emocija, gdje sličnosti radova dolaze do izražaja. Sudionici čitaju koje emocije su oni dali radu i koju emociju zapravo prikazuje rad. Dolazimo do razotkrivanja koliko su učenici točni u raspoznavanju, i ako nisu, gdje je bila pogreška.

Obvezni likovni pojmovi kojima su se sudionici koristili su: crte prema značenju (obrisne i strukturne ili gradbene) i karakter crta.

4. Prikaz i analiza rezultata

4.1. Analiza radionica

Prva radionica

Učenici 6. razreda osnovne škole su bili zainteresirani za temu sata, zadatak im je bio jasan, rješavaju ga s lakoćom. Nekolicini učenika trebalo je više usmjeravanja kod igre prepoznavanja osjećaja, i imali su teškoće s prepoznavanjem tuđih emocija, npr.:

"Nema toliko različitih pokreta za prikazati emocije koliko ima riječi za opisati osjećaj.",

„Teško mi je prepoznati neke osjećaje koje druga osoba prikazuje.“

Isto tako, teško im je bilo prikazati osjećaje kroz pokret:

"Ja mislim na uzbuđenje, a ona misli da se bojim."

Tako i na pitanja vezana za ne-prepoznavanje osjećaja, kao na primjer "zbog čega?" dobivam odgovor "meni taj pokret znači strah."

Kod analize radova: učenici dobro prepoznaju emocije kao što su tuga i strah, ali kod izražavanja sreće i ljutnje dolazi do zabuna:

"Ovdje su linije prekratke, ravne i iscrtane za ljutnju.“

Prikazivanje pokreta kroz linije je jasno, a povezivanje pokreta tj. osjećaja s linijama je pravilno.

- "Kad mičem prste brzo gore dole to mi prikazuje uzbuđenje - to su kratke i isprekidane linije.“
- „Kad mičem ruke zajedno, kratko to bi bila tuga, i prikazao bi je kao dugu, debelu liniju.“

Pred kraj rada učenici su intuitivski i iz znatiželje provodili prvi dio analize i vrednovanja. Raspituju se koji je osjećaj prikazan na kojem radu ili pogađaju te se šale. Prepoznaju sličnosti i razlike u prikazu osjećaja kod sebe i drugih. Atmosfera sata na kraju postaje dinamična.

Sa sigurnošću prepričavaju svoje priče i događaje s kojima povezuju osjećaje.

Druga radionica – učenici srednje škole

Učenici 2. razreda srednje škole su bili zainteresirani za temu radionice. Zadatak je bio jasan te su ga učenici radili bez poteškoća. Kod pitanja je li im je bilo lako imenovati svoje osjećaje kroz priče, imamo podvojene odgovore. Kod pantomime koja se provodi kako bi učenici proveli povezivanje linija s osjećajima učenici se koriste grimasama lica, za razliku od osnovnoškolaca koji se koriste pokretima tijela. Nemaju poteškoće u razumijevanju što prikazuje druga osoba u paru. Kada sam pitala kako bi te emocije i grimase prenijeli u rad s pomoću nekih likovnih elemenata, nabrojali su točke linije i plohe.

- „Za svaku emociju ima raznih načina da se prikaže“.

Već kroz rad se zanimaju međusobno za prikaze tuđih emocija te nagađaju koji je osjećaj prikazan na određenom radu.

Kod analize radova, učenici s razumijevanjem i jasnoćom asociraju osjećaje u radovima. Asocijacije između linijama i osjećajima su naučene od prije, ali im je trebao neki pokretač i poticaj da spoje prikaz emocija i vrstu linija koje koristimo. Nisu razumjeli zašto ih tako prikazujemo. Kod asocijacija osjećaja s linijama u likovnom izražaju, na radovima nema poteškoća. Kod analize radova postoje neimenovani radovi, gdje nisu bili imenovani prikazani osjećaji. Kroz razgovor dolazimo do razjašnjenja zašto i kako su autori prikazivali svoje osjećaje, te dolazimo do prihvaćanja rješenja. Kod radova gdje povezuju osobne priče vidi se odmak u vizualnom prikazu od onih koji su povezivali osjećaje s pričama ispričanima na početku radionice. Treba im više vremena da se izjasne u odnosu na učenike osnovne škole, ali na kraju su otvoreni.

Pozitivne i negativne emocije asociraju bez poteškoća. Lako i brzo prepoznaju sličnosti i razlike u prikazu osjećaja kod sebe i drugih. Atmosfera radionice je dinamična.

Treća radionica – studenti

Studenti su bili zainteresirani za temu radionice, zadatak im je bio jasan. Neki ga rješavaju s lakoćom, a neki nisu sigurni u svoje likovno izražavanje, što rješavamo kroz navođenje i razgovor. Sigurni su i imaju viziju o svom radu. Teže im je prenijeti svoje osjećaje kroz pantomimu, trebalo ih je više navoditi da pantomimom apstraktno pokažu osjećaje kroz pokret. Više se koncentriraju na to da osoba pogodi pravu riječ koja opisuje osjećaj nego da se koncentriraju na sam opis osjećaja.

Imaju više naziva za osjećaje, ali ih na kraju opet mogu svesti na primarne osjećaje, kao što su tuga ili ljubav.

- „Komplicira, a jako je jednostavno.“
- „Ja bih to prikazala više dugim i visokim potezima ruku, a on to prikazuje kao da je pokleknuo.“

Kod analize radova: studenti su otvoreni te pričaju i priče koje nisu povezane s pričama koje smo koristili u vježbi.

- „Koristio sam kratke linije, koje reprezentiraju kišu, jer sam se osjećao anksiozno i zbunjeno u tom trenutku.“

Na asocijacijama s linijama i osjećajima vidi se da su naučene od prije. Na pitanje kako znamo da je ovdje taj osjećaj prikazan odgovor je: „Pa vidi se po linijama, to je jasno.“ Jasno razvrstavaju osjećaje, ali ih ne grupiraju po primarnim osjećajima, nego u pozitivne i negativne te onda u slične osjećaje.

Postoji nejasnoća kod prepoznavanja pozitivnih osjećaja, tj. lakše im je imenovati negativne osjećaje nego pozitivne. Ali zato su prikazi pozitivnih osjećaja jasni, a kroz razgovor dolazimo i do pravih odgovora.

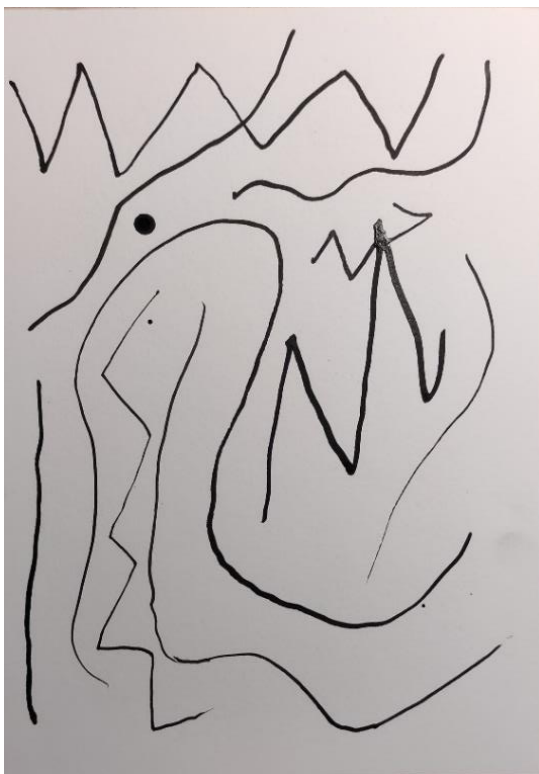
- „Da, ovdje, ove zaobljene, zatvorene linije stvaraju osjećaj sigurnosti i topline, zato je to bila sreća.“

Prepoznaju sličnosti i razlike u prikazu osjećaja kod sebe i drugih. Atmosfera radionice je smirena.

4.2. Analiza radova – reakcija na pojedine emocije

Radovi učenika iz 6. razreda osnovne škole

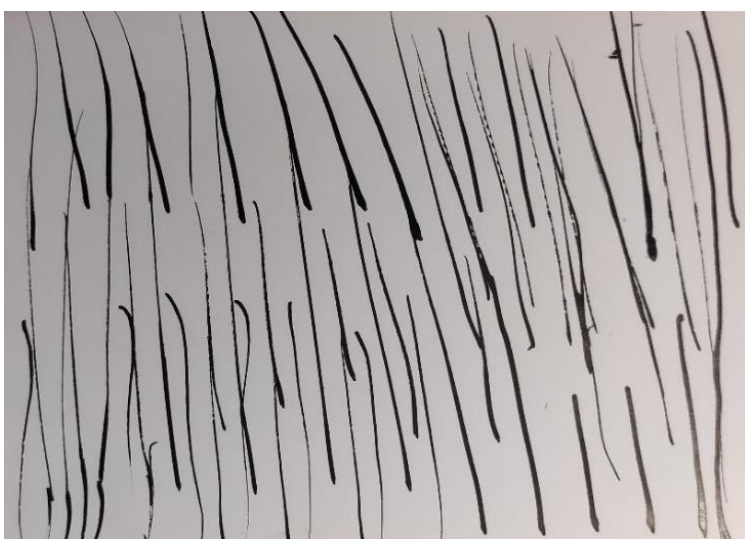
Tuga

Učenica, 12 godina, na poledini piše: tuga, bol

Na radu prevladavaju linije koje su po karakteru duge, tanke i zakrivljene. „Duge su zato što taj osjećaj traje dugo.“ Na radu su i linije koje su zakrivljene i oštre. One prikazuju bol. „Ona je jaka i oštra.“ Učenica je i povezala pokrete tijela u igri pantomime s izgledom linija. „Kad je prikazivala tugu, lelujala je s rukama stvarajući zakrivljenu liniju.“ Točke na radu su slučajne mrlje od kapanja tinte.

Učenici su zbog oštrih linija ovo većinom prepisali ili strahu ili ljutnji, ali nakon objašnjenja učenice, mogli su vidjeti rad kao tugu.

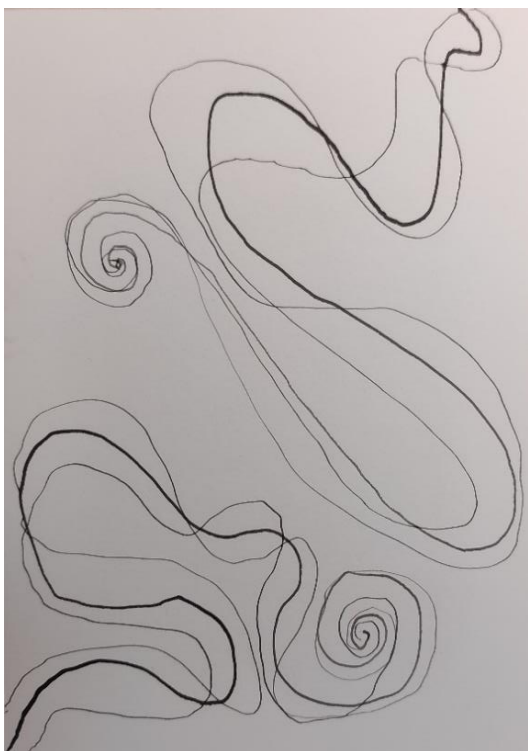

Učenik, 12 godina, na poledini piše: tuga

Na radu je učenik prikazao puno ravnih, nejednoličnih, tankih i kratkih linija koje se kreću u istom pravcu. Povezuje prijašnje iskustvo s radom. „Zamišljao sam kad sam zadnji put bio tužan, pa sam se sjetio da je to bio jedan kišni dan.“

Ovaj rad su učenici točno imenovali kao tugu.

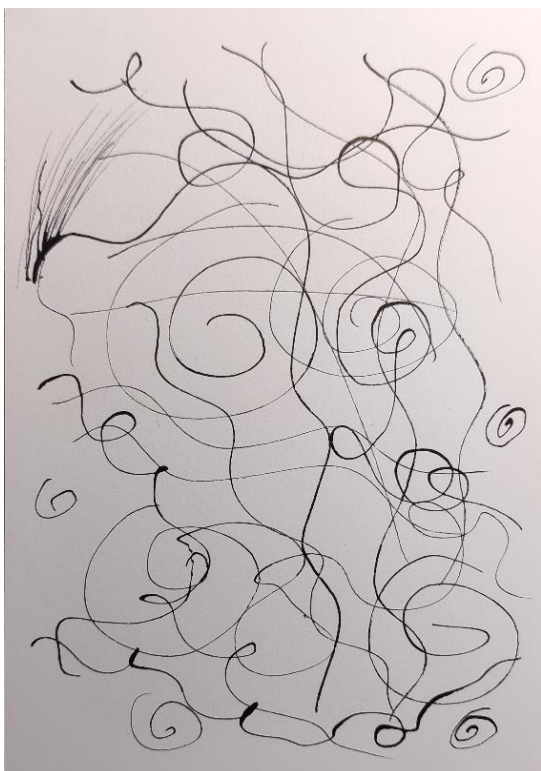
Sreća

Učenica, 12 godina, na poledini piše: mir, toplina

Na radu su prikazane duge, nejednolične i zakrivljene linije. Valovite i spiralne linije koje daju dojam blagog, laganog i slobodnog kretanja. Variraju po njihovoj debljini. Linije možemo odvojiti u dva svežnja linija koje kao da se približavaju jedna drugoj. Isto tako, tanke linije prate jednu deblju liniju koja je u središtu svežnja.

Učenica je to povezala s osjećajem sreće u tijelu koji smo potakli s pričom na početku sata. „Jako mi je toplo u zagrljaju mame, a toplina izlazi iz nje.“

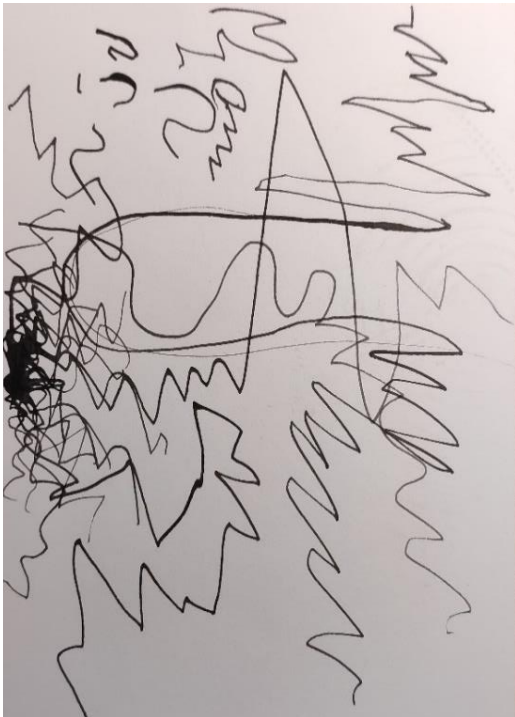

Učenik, 12 godina, na poledini piše: iznenađenost, veselje

Na radu su prikazane linije koje su po karakteru zakrivljene, nejednolične, tanke i duge. Ispunjavaju cijeli format papira. Linije kao da plešu po papiru. Te linije su valovite i spiralne. Spiralna linija slobodna je krivulja koja ostavlja dojam kružnog kretanja.

Kod prikaza sreće učenici su bili sigurni, ali im je trebalo duže vremena da ih imenuju, većinom su među zadnjima bili „imenovani“.

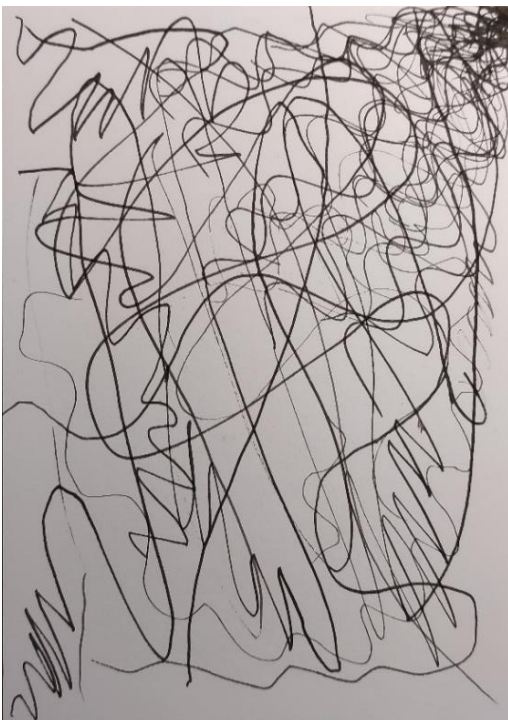
Gađenje

Učenica, 12 godina, na poleđini piše: pasivno, jezivo

Na radu su prikazane duge, tanke, oštre i zakrivljene linije. Te linije kao da izlaze iz jedne točke. Učenica je povezala osjećaj u tijelu s izgledom linija. „Kao da mi se sve počne tresti.“

Kod radova povezanih s gađenjem, znalo se napisati i strah. Kada su učenici bili upitani zašto su imenovali sa strahom, puno njih je povezalo oštre linije baš s fizičkom reakcijom trešnje ili osjećaja anksioznosti.

Učenica, 12 godina, na poleđini piše: tuga, gađenje, uznemireno

Na radu su prikazane oštre, debele, zakrivljene, nemirne, nejednolične, dugačke linije. Ovaj rad prikazuje intrigantan i složen splet linija one se kose jedne s drugima. Kompoziciju prvenstveno čini kaotična mreža tankih, uskovitlanih linija koje dominiraju kompozicijom.

Ljutnja

Učenik, 12 godina, na poleđini piše:
ljutnja, ljutnja, ljutnja

Ovaj rad ima dinamičnu kompoziciju. Sadrži niz energičnih, gestualnih poteza koji stvaraju osjećaj kaosa i kretanja na papiru. Ovi potezi variraju u debljini i intenzitetu, u rasponu od debelih, podebljanih linija do delikatnijih i brzih škrabotina. Učenik povezuje kretnje tijela sa svojim radom. „Ja kad se ljutim osjećam se kao da ću puknuti, u meni je sve nemirno.“

Učenica, 12 godina, na poleđini piše:
ljutnja, mržnja, razočaranost

Učenica koristi oštre, kratke, nejednolične i debele linije da prikaže osjećaj ljutnje. Linije su neuredne i nemirne. Rad ima dinamičnu kompoziciju. Linije su kontrastne, preklapaju se ravne linije s oštrim linijama. Da je na ovom radu prikazana ljutnja se može vidjeti kroz sam tok linija, one izgledaju razbacano i gnjevno.

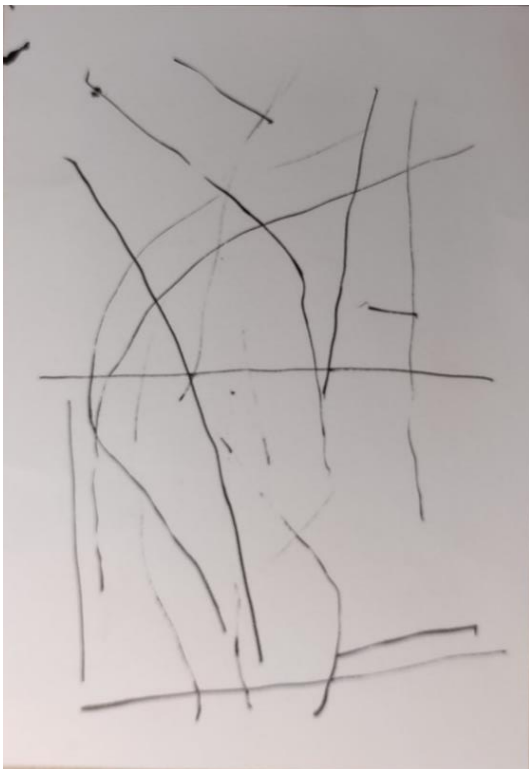
Kod učenika osnovne škole, osjećaj koji je bio najlakše prepoznat je bio ljutnja.

Strah

Učenik, 12 godina, na poleđini piše: uznemirenost, strah

Na radu je prikazana duga, debela linija koja je nejednolična te se raščlanjuje u tanje nejednolične linije. Pored nje su prikazane male debele kratke linije. Kompozicija rada je zatvorena. Učenik je rekao da je tu veliku liniju dobio slučajnim prolijevanjem tinte, ali da je odlučio nadograditi rad da ima više smisla za osjećaj. „Počeo sam raspuhivati tintu po papiru i dodao sam malene linije koje izgledaju kao da se skrivaju.“

Učenik, 12 godina, na poleđini piše: strah, uznemirenost, hladnoća

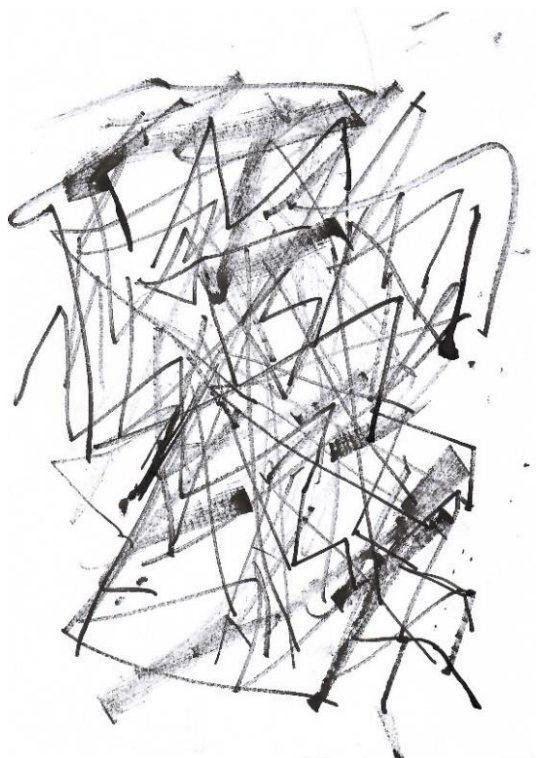
Na radu su prikazane nejednolične, tanke linije. One se susreću na nekim točkama. Neke linije su deblje od drugih. Linije prate određen ritam. Linije izgledaju nesigurno i daju nam dojam kao da drhte.

Učenici osnovne škole su se najviše oslanjali na povezanost fizičke vježbe (pantomime) i vizualnog izgleda rada. Kako su se kretali, kako je netko drugi prikazao osjećaj im je bio temelj prikaza osjećaja.

Tuga i ljutnja su u osnovnoj školi najbrže i najtočnije bile prepoznate. Sreća je uvijek prepoznata pri kraju, ali je isto tako bila točno prepoznata.

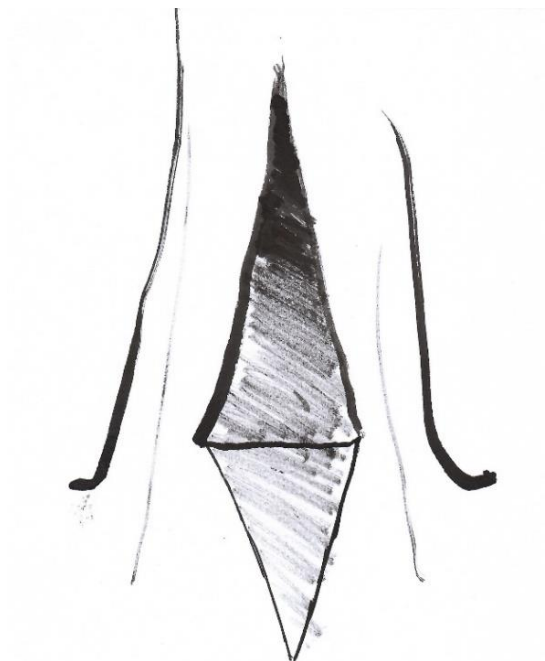
Radovi učenika 2. razreda srednje škole

Ljutnja

Učenica, 17 godina, na poledini piše: Ljutnja, ukočenost, nelagoda, razočaranje

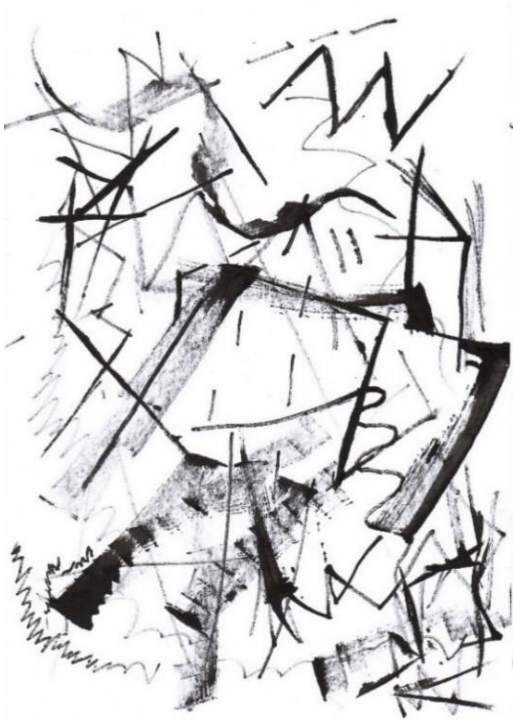
Na radu su prikazane ravne, zakrivljene, oštre, nejednolične linije. Linije su kaotične i preklapaju se. Postoji mješavina gustih i rijetkih područja, stvarajući raznoliku teksturu na cijeloj slici. Ukupni učinak je energičan i složen, bez jasnog središnjeg fokusa ili prepoznatljivih oblika. Kaotične i oštre linije nas odmah asociraju na neki gnjev. Energija linija pršti po cijelom papiru.

Učenica, 16 godina, na poledini piše: Ljutnja, iritacija

Na radu učenica koristi debele, krivudave linije. Linije stvaraju oblik zatvorenog romba s četiri linije koje ga okružuju, dvije tanje i dvije deblje. Učenica spaja izgled linija s osjećajem u tijelu kada osjeća ljutnju. „Osjećam da je ljutnja jako dobro zatvorena u meni, i imam osjećaj kao da je oštra.“

Ovaj rad učenici nisu prepoznali kao ljutnju, nego su ostavili neprepoznato. Kad su učenici bili pitani tijekom analize, što misle koji je osjećaj prikazan, rekli su da nisu sigurni. Tek kad je učenica razjasnila svoj način rada i zašto je prikazala ljutnju na ovaj način su ostali učenici shvatili.

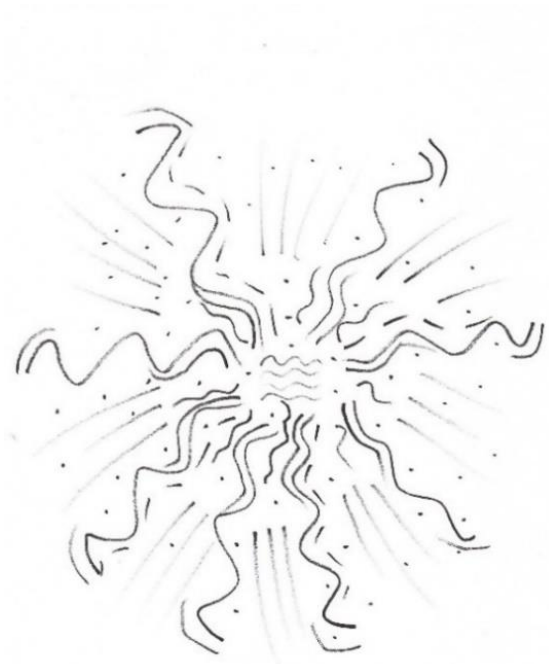

Učenica, 16 godina, na poledini piše: bijes, šok, iznevjerenost, ljutnja

Na radu su prikazane isprekidane, kratke, debele, oštre, nejednolične linije. Linije su iscrtane na kaotičan način i preklapajući se, stvarajući osjećaj nasumičnosti i kretanja. Neka područja imaju koncentriranije linije, dok su druga rjeđe naseljena. Cjelokupna kompozicija je dinamična.

Učenicima srednje škole je bilo najlakše prepoznati ljutnju, kao i u osnovnoj školi.

Sreća

Učenica, 16 godina, na poledini piše: sigurnost, sreća, zadovoljstvo

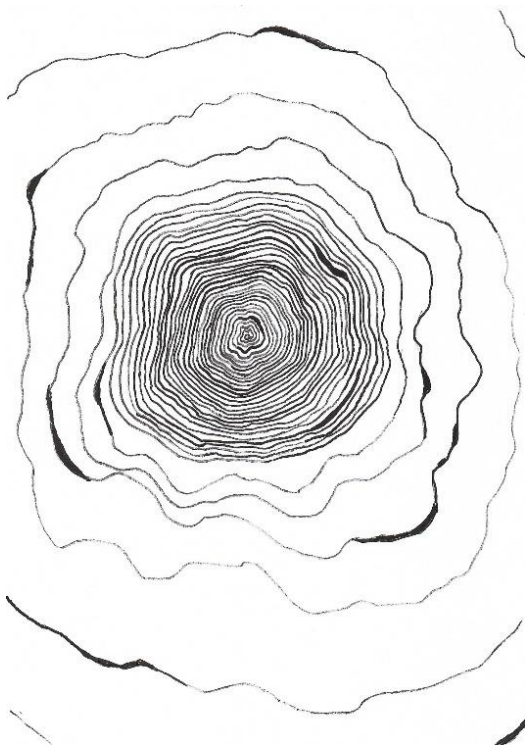
Na radu su prikazane valovite, izlomljene, ravne, kratke i duge linije. Postavljene u kružnu zrakastu kompoziciju. U središtu slike nalazi se gusta skupina valovitih linija koje zrače prema van u svim smjerovima, ostavljajući dojam eksplozije ili izbijanja energije. Linije variraju u debljini i zakrivljenosti, stvarajući dinamičan i energičan učinak. Oko središnjeg dijela nalaze se manje valovite linije koje se protežu prema van, ispresijecane kratkim ravnim crtama i malim točkicama. Kompozicija je simetrična i uravnotežena, s linijama i točkama ravnomjerno raspoređenim oko središnje točke.

Učenik, 16 godina, na poledini piše: sreća, zadovoljstvo, ugodno

Na radu su prikazane spiralne, zaobljene isprekidane kratke linije. Ispunjen cijeli format. Linija sa spiralama je duga i neprekinuta. Rad nam daje dojam lakoće i ugodnosti kroz svoj lepršav karakter. Po tome možemo zaključiti da se radi o nekom pozitivnom osjećaju.

Gađenje

Učenik, 16 godina, na poledini piše: gađenje, zbunjenost

Na radu je prikazana jedna duga nejednolična spiralna linija koja je neprekinuta. Spirala se pruža preko formata radijalno. Ova je slika zamršen crtež koji se sastoji od brojnih koncentričnih linija koje stvaraju uzorak sličan topografskoj karti ili presjeku stabla koji pokazuje godine rasta. Linije su pažljivo raspoređene tako da variraju u gustoći. Vanjske linije su manje pravilne i slobodnije iscrtane, što dodaje organski osjećaj komadu, možda sugerirajući nepredvidivost prirode ili životnog puta. Vizualni učinak crteža je hipnotičan, privlačeći pogled promatrača unutra prema središtu, čineći ga uvjerljivim djelom za razmišljanje. Utjelovljuje spoj preciznosti i fluidnosti, stvarajući harmonično, ali dinamično vizualno iskustvo.

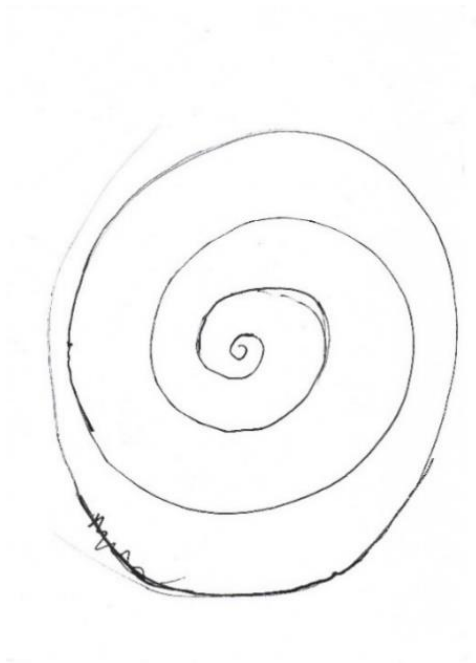

Učenik, 16. godina, na poleđini piše: gađenje, mučnina, zgroženost

Na radu prikazane su niz uskovitlanih, cik-cak i vijugavih linija koje tvore labav, kaotičan uzorak preko stranice. U sredini slike nalazi se veliki, kružni vrtlog sastavljen od crnih linija. Ovaj je vrtlog okružen dodatnim spiralnim linijama i oblicima. Oko središnjeg vrtloga nalazi se nekoliko manjih vrtloga, cik-cak i krivudavih linija razbacanih po radu. Linije variraju u debljini i pritisku, dajući dinamičan i energičan dojam crtežu. Neke linije su glatke i krivudave, dok su druge oštre i neravne.

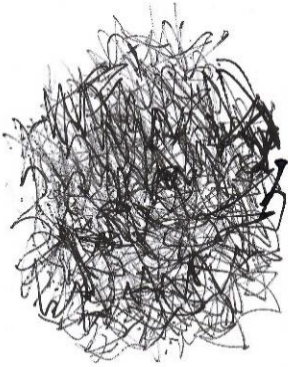
Iako po opisu rada, ovaj rad koristi slične linije kao što su se koristili u primjeru za sreću, po toku linija možemo prepoznati da je ovo neka negativna emocija, kao što to uspijevaju i to s lakoćom učenici srednje škole.

Strah

Učenica, 16 godina, na poleđini piše: strah, uznemirenost

Rad prikazuje jednostavnu i elegantnu spiralu nacrtanu kontinuiranom, zakrivljenom linijom na običnoj bijeloj pozadini. Spirala počinje od središnje točke i postupno se širi dok se izvija prema van, stvarajući osjećaj širenja i rasta.

Učenik, 16 godina, na poleđini piše: stres, nelagoda, strah

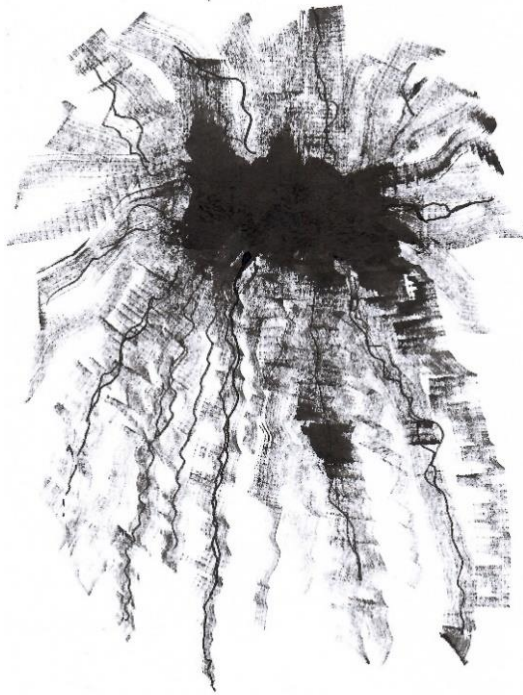
Na ovom radu je puno linija koje stvaraju jednu veliku mrlju. Linije variraju od tankih do debelih. Sadrži gust, kaotičan splet linija u središtu koje tvore otprilike kružni oblik. Većinu slike zauzima zbijena masa linija crne tinte smještenih u središtu. Linije se sijeku i preklapaju u različitim smjerovima, stvarajući složen, zamršen izgled. Središnje područje je gušće nabijeno linijama, zbog čega izgleda tamnije, dok su vanjski rubovi spleta nešto svjetliji kako se linije stanjivaju. Linije pokazuju različit pritisak i intenzitet.

Tuga

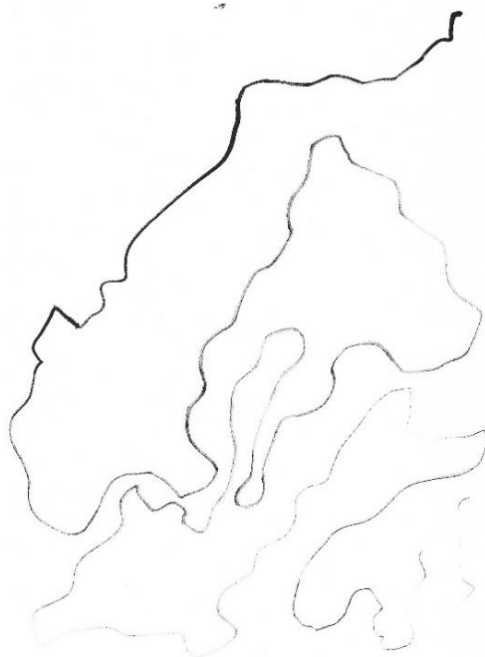
Učenik, 16 godina, na poleđini piše: tuga, razočaranje, nostalgija, strah, uznemirenost

Rad prikazuje vrlo ekspresivnu i apstraktnu kompoziciju crne tinte na bijeloj pozadini. Sadrži odvažne, nepravilne crne poteze koji stvaraju izdužene, okomite debele linije, koje podsjećaju na kapanje ili tekuću tekućinu. Ove linije popraćene su mrljama i lakšim, nedovršenim linijama koje djelu dodaju dinamičan i spontan osjećaj.

Učenik, 16 godina, na poleđini piše: nervoza, tuga

Rad ima središnju tamnu mrlju nepravilnog oblika, okruženu radijalnim uzorkom linija i mrlja. Od središnje mrlje prema van se protežu brojne crne linije i mrlje. Ove linije variraju u debljini i pretežno su valovite ili zaobljene. Linije koje izlaze iz središnje mrlje imaju različite stupnjeve valovitosti i debljine. Tekstura središnje mrlje ima gust, čvrst izgled, dok okolne linije i mrlje imaju teksturiraniji i raznolikiji izgled, što ukazuje na različite razine pritiska ili tehnike korištene u procesu stvaranja. Središnja mrlja je najtamniji i najneprozirniji dio slike, dok linije i mrlje postaju svjetlije i transparentnije kako se odmiču od središta.

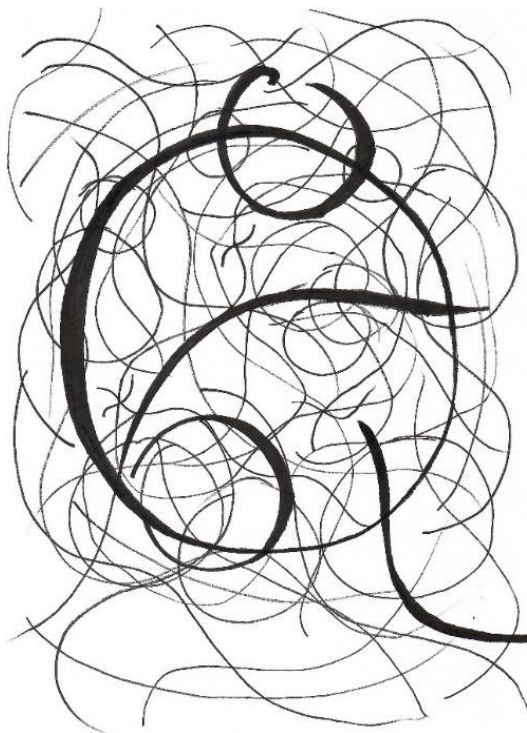
Učenik, 16 godina, na poleđini piše: prolaznost, žaljenje, beznade

Rad prikazuje jednu kontinuiranu, nepravilnu liniju koja se proteže nepravilnom putanjom kroz cijeli format. Ta linija stvara apstraktni oblik i konturu, te ima slobodan tok. Kompozicija je čisti apstraktan oblik, fokusiran na kretanje i tijek same linije. Učenik spominje kroz analizu rada da kada se on osjeća tužno, žalosno ili neki slični osjećaj, da se osjeća kao da nema cilj ili nekakav određeni čisti put.

Vizualni prikazi tuge kod učenika srednje škole su najraznovrsniji i najrazvijeniji, za razliku od drugih osjećaja koji su sličniji jedni drugima.

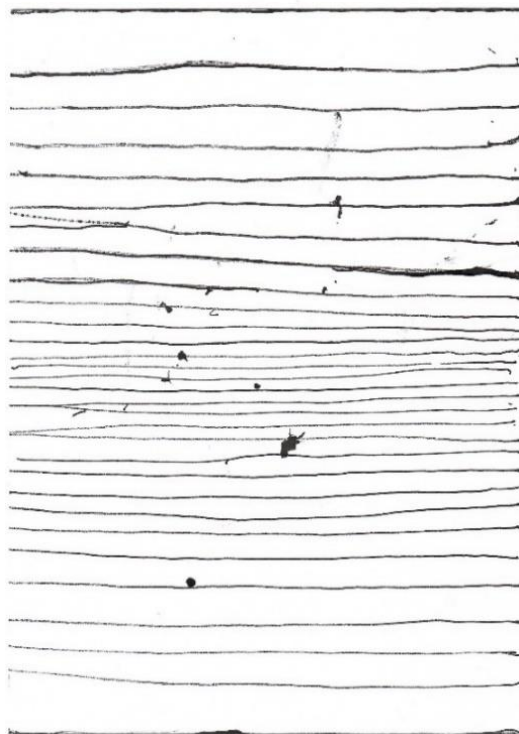
Radovi s studenata (20.-30. godina)

Sreća

Studentica, 25 godina, na poleđini piše: ljubav, sreća, mir, zadovoljstvo, sigurnost

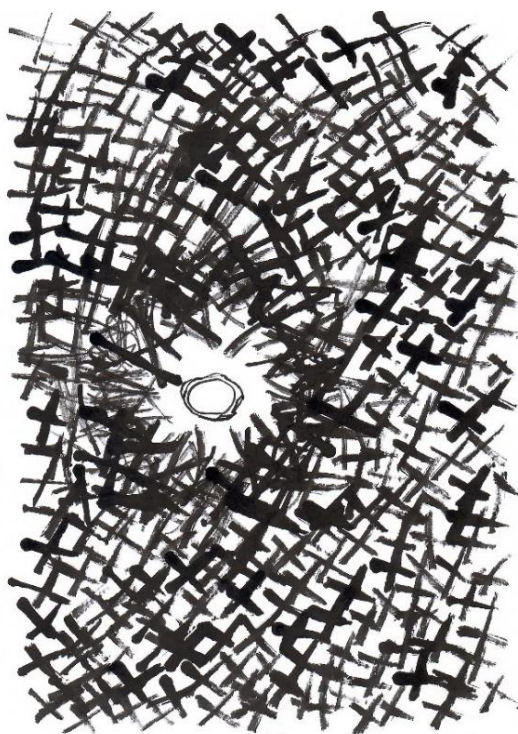
Na radu su prikazane tanke zakrivljene linije i debele zakrivljene linije. Na sredini kompozicije su prikazane pet debelih, nejednoličnih zakrivljenih linija. Jedna od tih linija je skroz zatvorena u krug. To je bilo bitno za studenticu, jer tako ona vidi sigurnost.

Student, 22 godine, na poleđini piše: sreća, mir, spokoj, opuštenost

Linije su nejednolične debljine, ravne, kontinuirane. Nižu se jedna ispod druge tako stvaraju ritam. Student asociira ravne linije s mirom, a mir sa srećom. „Kad sam si zamišljao taj osjećaj, prisjećao sam se mirne vode.“ U sredini kompozicije linije su raspoređene s užim razmakom, te prema krajevima kompozicije razmak između linija je sve veći.

Ovakav prikaz sreće je zapravo jedini takav u sve tri dobne skupine. Najčešći prikazi su valovite, vijugave ili spiralne linije. Svi studenti su ovaj rad spojili s tugom ili depresijom. Ali nakon razgovora s autorom rada kao da se njihov vidokrug sreće raširio.

Studentica, 24 godine, na poleđini piše: mir, sigurnost, strah, veselje, sreća, zadovoljstvo

Rad prikazuje linije u rasponu od debelih, podebljanih do delikatnijih i nedorečenih oznaka. Cjelokupni raspored ima dinamičnu, gotovo eksplozivnu kvalitetu, kao da oznake zrače prema van iz središnje točke. Tu je i kružni motiv u središtu koji se čini nešto jasnijim u usporedbi s okolnim metežom, što bi moglo sugerirati žarišnu točku ili prazninu unutar kaotične teksture. Studentica povezuje priču o dragoj osobi s početka radionice s radom. „Dok si pričala priču sam se osjećala sigurno i sretno, ali sam i osjećala strah...što ako to sve nestane u nekom trenu..“

Ovaj rad je isto primjer drugačijeg prikaza sreće i sigurnosti. Studenti isto nisu povezali sa srećom na prvi pogled, ali jesu povezali sa sigurnosti. Većina studenata je spomenula kako se zapravo nisu koncentrirali na sam

centar rada, gdje se zapravo nalazi sreća i mir, po priči studentice.

Tuga

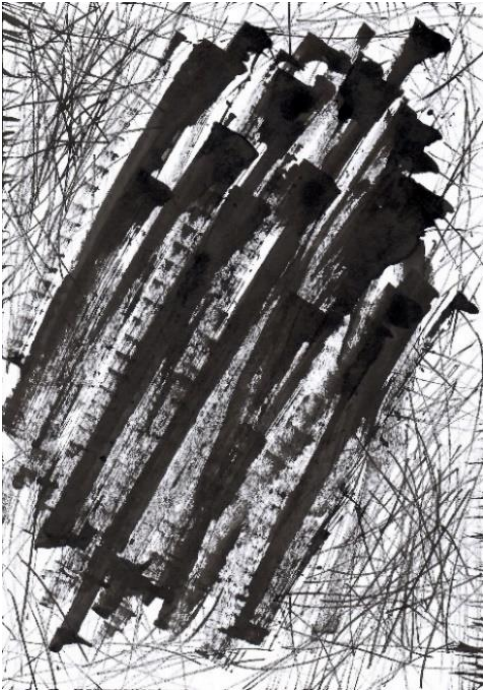

Student, 22 godine, na poleđini piše: ljutnja, razočaranje, tuga, bol

Ovaj rad ima istaknuti, grubo kružni oblik ispunjen podebljanim, uglatim linijama i oznakama, što mu daje fragmentirani izgled. Ovaj središnji oblik okružen je horizontalnim linijama iznad i ispod koje mogu sugerirati horizont ili ograničeni prostor, naglašavajući kontrast između slobodnih, dinamičnih poteza unutar kruga i urednih linija izvana. Student to povezuje sa svojom zatvorenošću kad dođe do osjećaja tuge. „Kad osjećam tugu, najčešće to nitko niti ne zna, ali mene ona guši iznutra.“

Osjećaj tuge, uz osjećaj ljutnje, je i kod studenata najbrže bio raspoznat i nije bilo dvoumljenja oko razvrstavanja osjećaja.

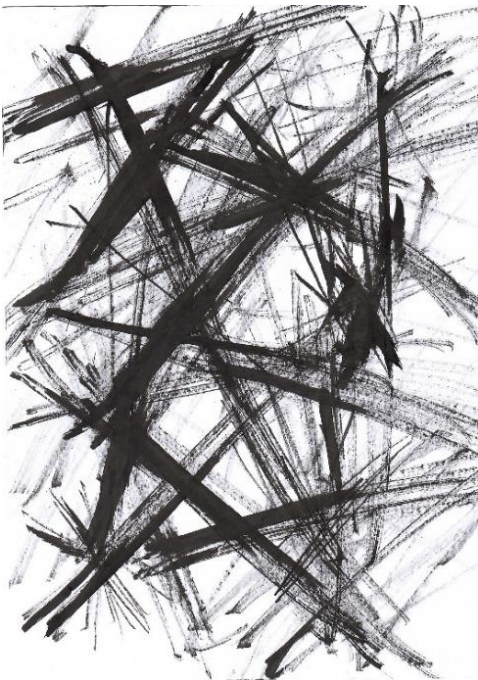
Strah

Studentica, 25 godina, na poledini piše: anksioznost, paranoja, strah, frustracija, užas

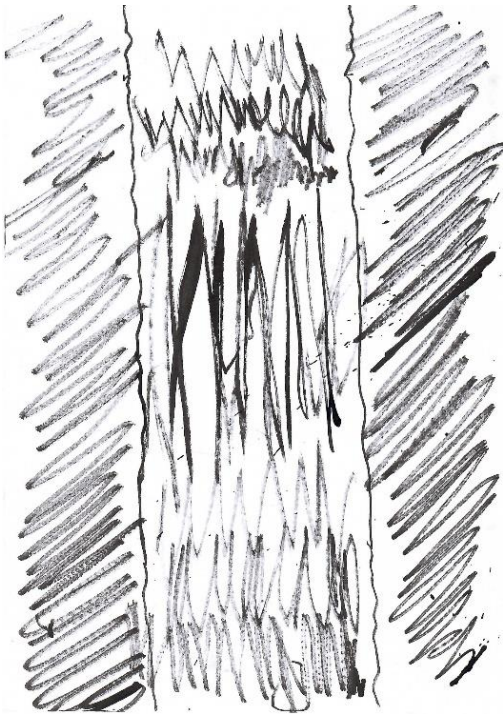
Na ovom radu dominiraju debele nejednolične linije koje stvaraju veliku dijagonalno postavljenu mrlju, a nju okružuju kratke, tanke i ravne linije koje stvaraju nepravilnu mrežu. Kompozicija je time zatvorena. Velike, mračne linije koje stvaraju mrlju odaju dojam mirnoće, dok tanke linije koje ju okružuju, daju dojam uznemirenosti.

Ljutnja

Studentica, 25 godina, na poledini piše: ljutnja, bijes, nelagoda, povrijeđenost, sram

Studentica prikazuje na radu snopove debelih linija koje se križaju u nepravilnu mrežu, ostavljajući nepravilne negativne prostore između linija. Linije izgledaju raščupano i kao da bi se mogle nastaviti i izvan crteža. Potezi su puni energije, što studentica povezuje s pantomimom. „Lamatala sam dosta rukama kad sam prikazivala ljutnju.“

Student, 22 godine, na poleđini piše: neugoda, ljutnja, nemir, anksioznost

Radom dominiraju ravne i oštre linije, a njihova debljina varira. Kompozicija je podijeljena na tri dijela s dvije vertikalne tanke, lagano valovite linije. Linije na vanjskim dijelovima kompozicije kreću se u dijagonalu, a linije u središnjem dijelu prate dvije valovite linije koje odvajaju kompoziciju. Te linije unutar su oštre te najviše variraju po debljini.

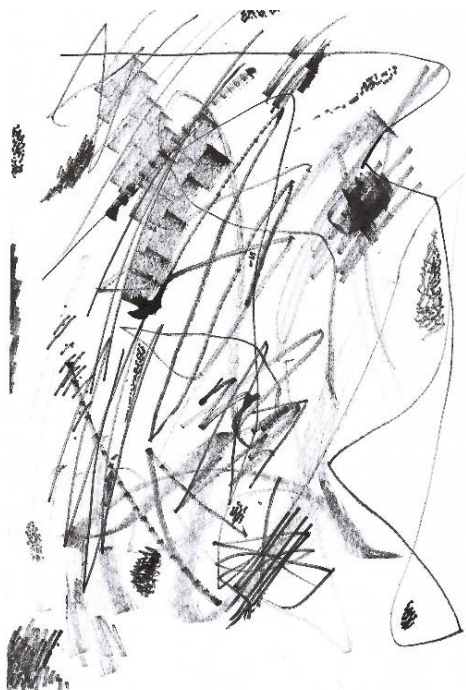

Studentica, 24 godine, na poleđini piše: ljutnja, manjak slobode, manjak kontrole

Na radu su prikazane neravne linije koje variraju u svojoj debljini i prozirnošću. Na radu su tri mrlje koje nastaju od križanja ravnih, nejednoličnih, tamnih i gustih linija. Kompozicija je asimetrična.

Ljutnja je jedan od osjećaja koji su studenti s lakoćom prepoznali. Radovi koji prikazuju osjećaj ljutnje se ističu u svojoj ekspresiji u sve tri dobne skupine.

Gađenje

Studentica, 24 godine, na poleđini piše: gađenje, nelagoda, frustracija

Na radu studentica koristi razne vrste linije. Najdinamičnije linije su tanke, duge linije čiji se tok mijenja iz ravnih do čvrsto zakrivljenih linija. Postoje i male nakupine, mrlje tankih i ravnih linija koje se sijeku stvarajući mrlje. Studentica koristi i debele, prozirne linije kako bih stvorila dojam zatamnjenosti papira. Cijeli dojam kompozicije je kaotičan, a studentica čak povezuje vizualni prikaz osjećaja s pričom „Pričala si o gadnim sendvičima koji imaju plijesan, pa sam i to pokušala dočarati sa mrljama od linija.“

Student, 25 godina, na poleđini piše: gađenje, sram

Na radu su prikazane tanke linije koje variraju u svojoj duljini i karakteru. Duge, kontinuirane linije stvaraju dijagonalnu kompozicije. Te linije su po karakteru čvrste, zakrivljene, i zavinute te lagano valovite. Kratke linije koje okružuju i između su dugih, dijagonalnih linija su ravne i križaju se. Te kratke linije stvaraju osjećaj nerveze koje je student primijetio da idu uz gađenje.

Studenti su više uzimali inspiraciju za prikaz emocija iz svojeg iskustva ili su povezivali radove s pričama ispričanim na početku radionice. Ako su povezali to sa svojim iskustvom, vidi se da su to osjećaji koje duboko osjećaju.

4.3. Analiza ankete

Anketa koju su sudionici rješavali nakon sata i radionice je imala dvanaest pitanja, za studente i srednjoškolce, a jedanaest pitanja za osnovnoškolce. Pitanje koje je izostavljeno u anketi za osnovnoškolce je „Osjećate li se više povezani sa svojim osjećajima?“ Ostala pitanja ankete su ostala ista. Način na koji sudionici odgovaraju na pitanja ankete su zaokruživanje odgovora ili brojeva. Za većinu pitanja skala odgovora ide od 1 da 10. Za druga pitanja su zaokruživanja između dvije stavke, kao „da“ i „ne“ ili „prije“ i „poslije“.

Prva četiri pitanja glase:

Koliko vam je lako prepoznati vaše osjećaje?

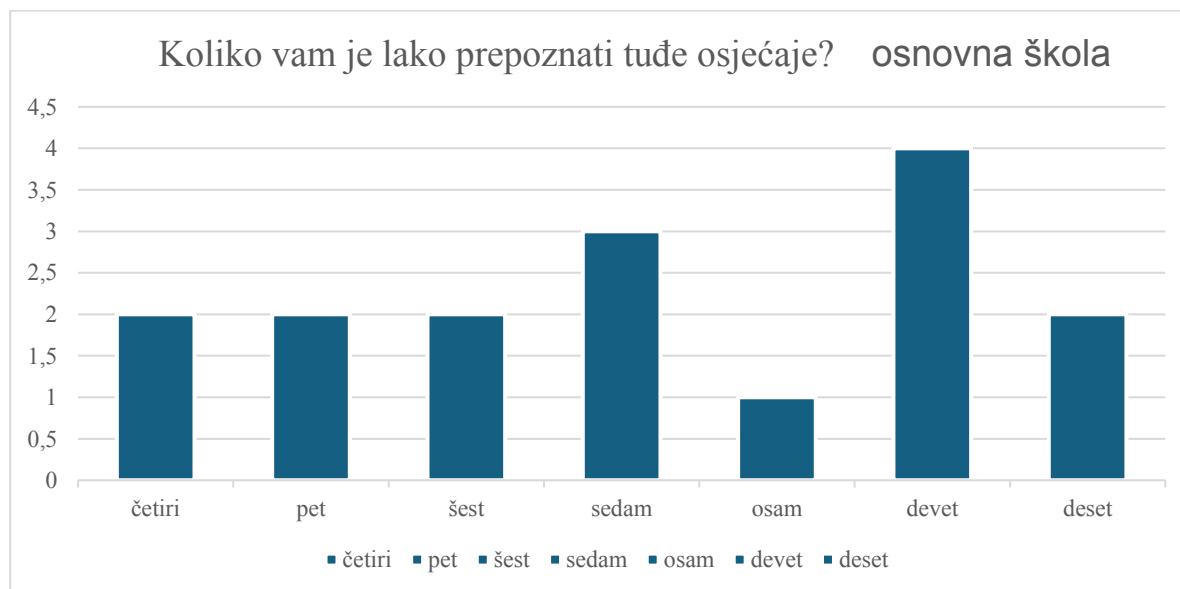
Anketa u osnovnoj školi je imala najviše odgovora broja osam na pitanje. Slični su odgovori i u anketi za srednju školu, gdje je najviše odgovora osam i devet. Anketa za studente je imala malo niži odgovor za ovo pitanje, a to je šest. To je i vidljivo po radovima napravljenima na nastavnom satu u osnovnoj i na radionicama u srednjoj školi i sa studentima. Sudionici radionica i sata su s lakoćom i bez puno promišljanja vizualizirali svoje emocije s pomoću linija.

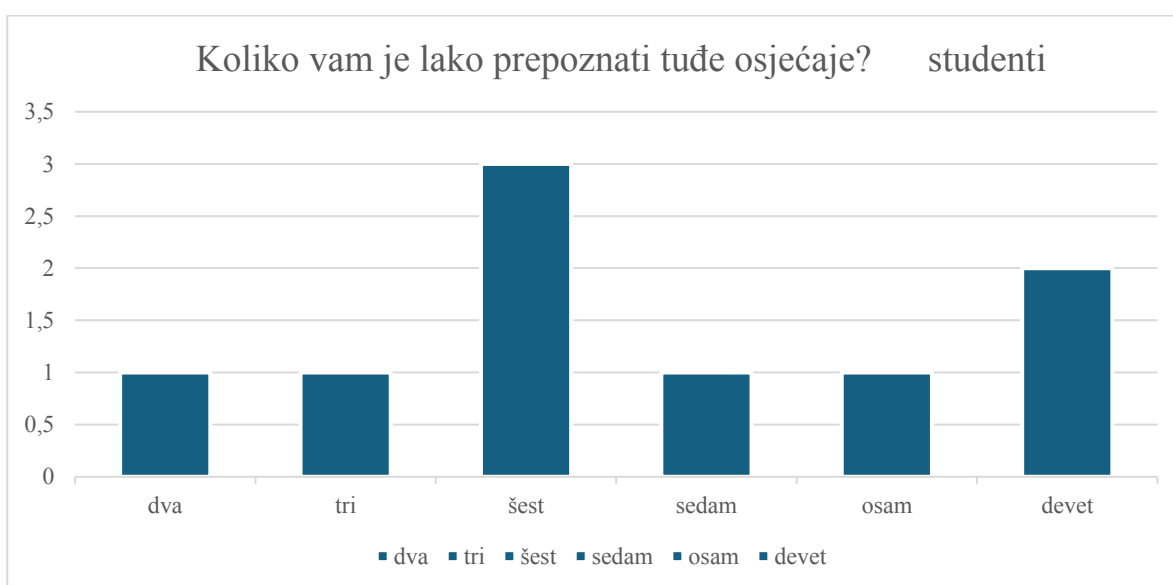
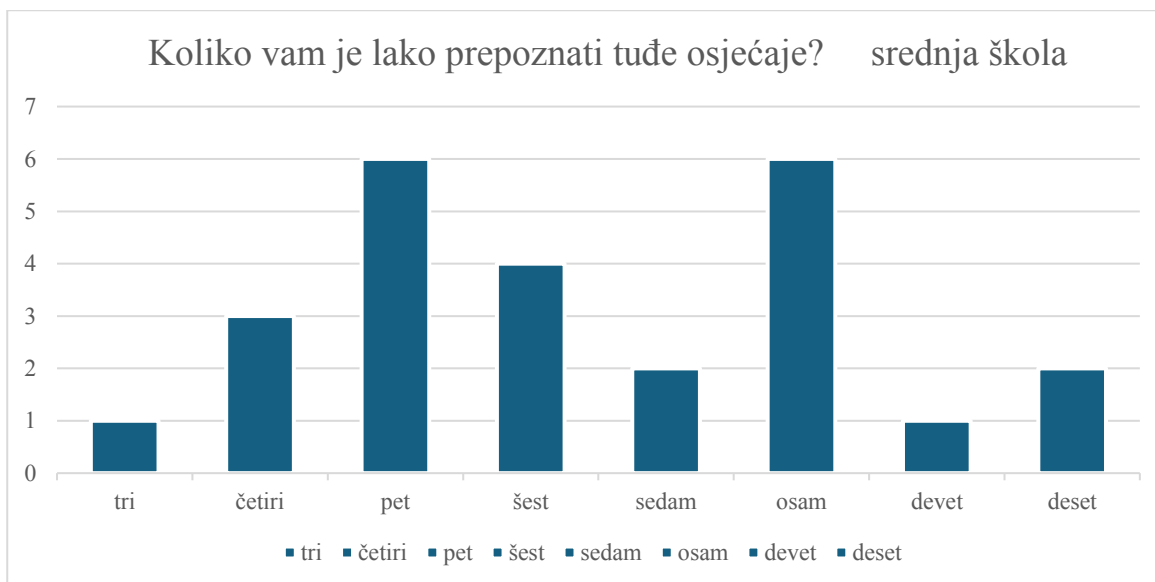
Koliko vam je lakše prepoznati vaše osjećaje nakon sata?

Ankete svih dobnih skupina su imale najviše odgovore osam i devet na ovom pitanju. Sudionici istraživanja i prije i poslije su sigurni u prikaze svojih osjećaja.

Koliko vam je lako prepoznati tuđe osjećaje?

Kod ovog pitanja sam primijetila da sudionici koji su prije zaokruživali veće brojke, na ovom pitanju zaokružuju manji broj.

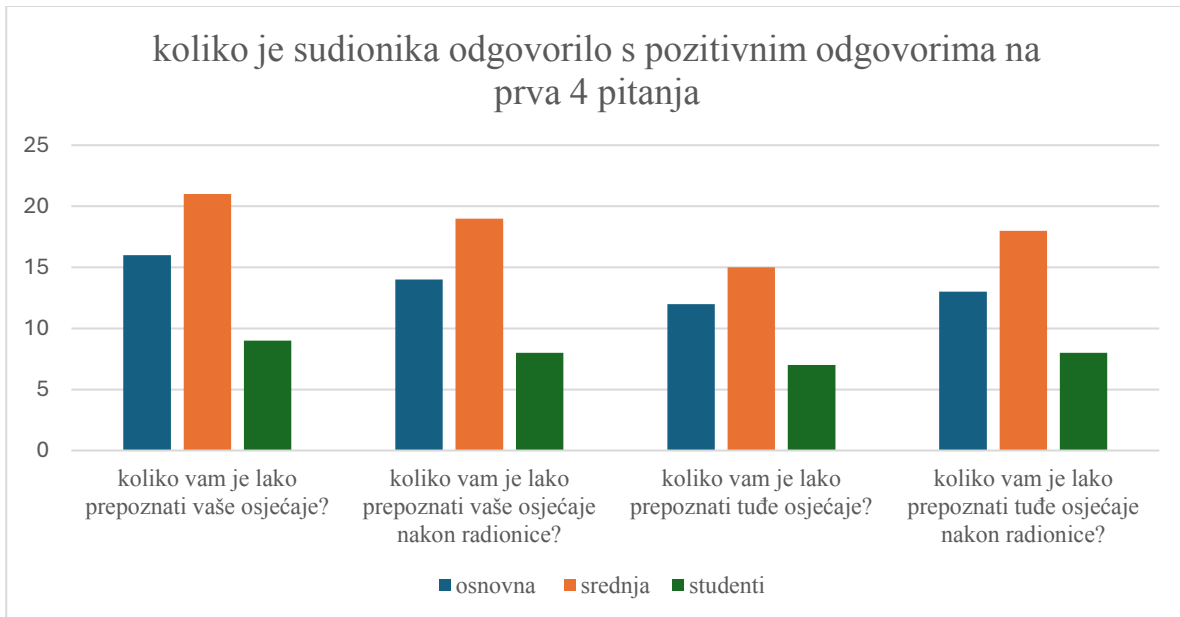

Koliko je lakše prepoznati tuđe osjećaje nakon sata?

Najviše odgovora na ovo pitanje kod osnovnoškolaca je oko sedam i deset, kod srednjoškolaca šest, a kod studenata osam. Na ovom pitanju smo imali veće brojeve nego na prethodnom pitanju, dakle lakše je bilo prepoznati te osjećaje nakon nego za vrijeme sata.

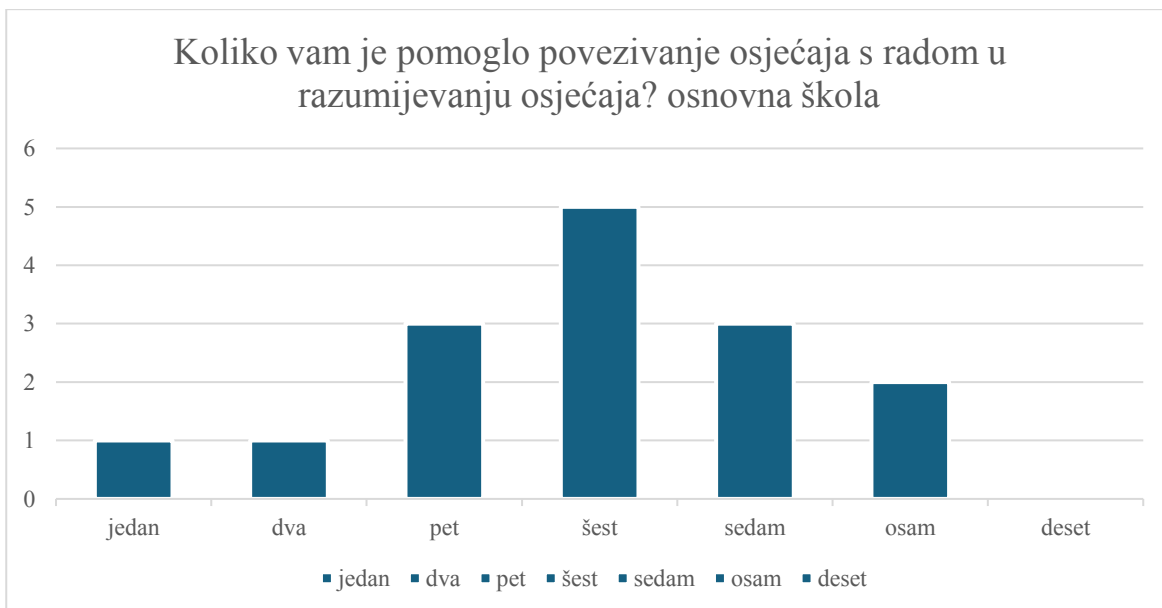
Na prva četiri pitanja ankete su sve dobne skupine odgovarale pozitivnim odgovorima. Više od 90 % odgovora je bilo odgovoreno iznad pet. Kod svih skupina najčešći odgovori su bile vrijednosti između šest i devet, s iznimkom studenata koji su imali više odgovora s nižim vrijednostima, kao pet ili šest, nego srednjoškolci ili osnovnoškolci.

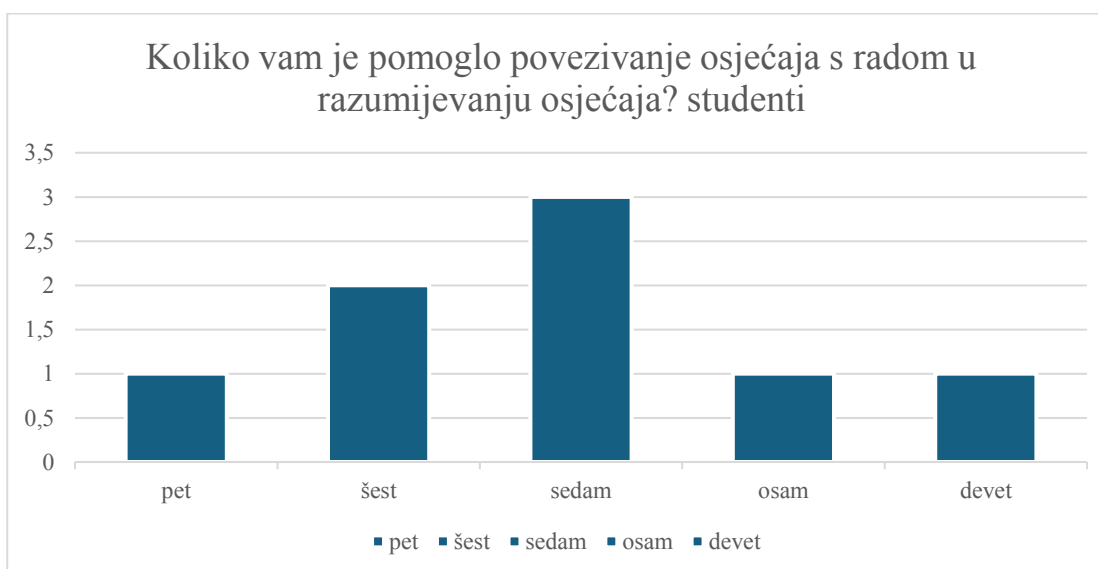
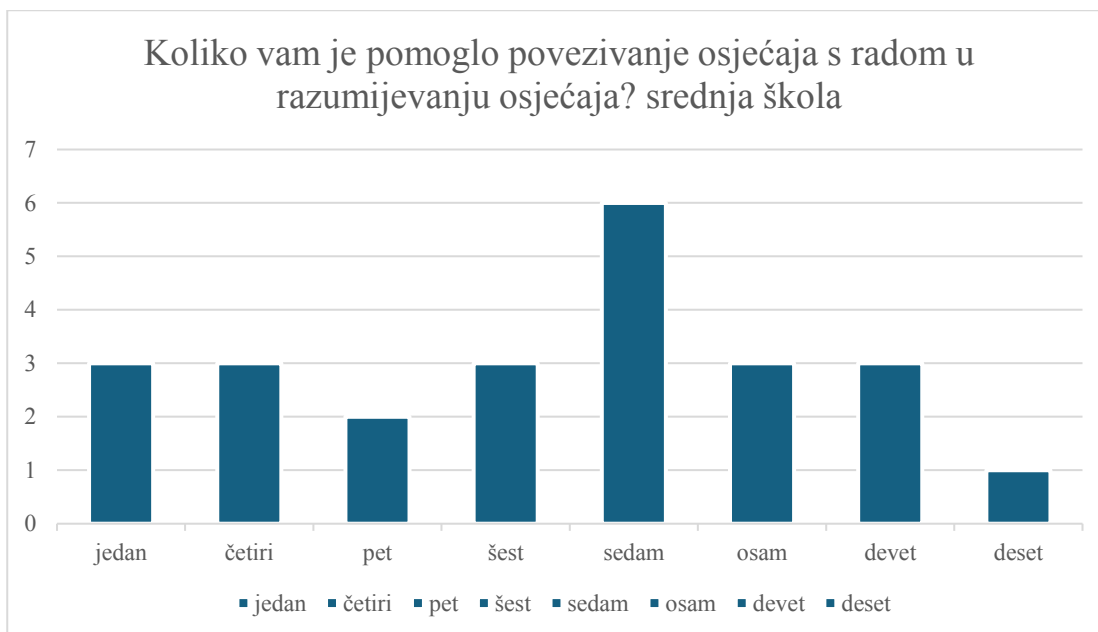

Sljedeća tri pitanja glase:

Koliko vam je pomoglo povezivanje osjećaja s radom u razumijevanju osjećaja?

Najviše učenika osnovne škole na ovo pitanje je odgovorilo s brojem šest. U srednjoj školi najčešći odgovori su bili sedam, kao i kod studenata.

Je li se promijenilo vaše prepoznavanje osjećaja kod drugih? Kako?

Osnovna i srednja škola odgovaraju većinom na ovo pitanje s „ne“. Razlog je najviše „Zato što je ostalo isto kao prije.“ Ili „Ne, jer se isto prikazuju osjećaji.“ Studenti odgovaraju s „da“.

Neki od primjera za „da“ kod učenika osnovne škole su:

„Je, lakše mi je prepoznati tuđe osjećaje.“

„Da, baš zato što su svi osjećaji slični.“

„Da, prepoznajem primjere te ih povezujem sa sličnima.“

Učenici osnovne škole lakše prepoznaju tuđe osjećaje nakon sata, te im se otkriva novi način komuniciranja osjećaja.

Neki od odgovora za „da“ kod učenika srednje škole su:

„Spajanjem linija s osjećajima mi je poboljšalo prepoznavanje tuđih osjećaja.“

„Mogla sam vizualno povezati tuđe osjećaje.“

„Malo je, jer sam primijetila da drugi neke osjećaje prikazuju na druge, neobične načine.“

„Malo je, nakon što sam pogledala kako ja prikazujem osjećaje nije bilo tako drugačije od drugih.“

Odgovori učenika srednje škole nam otkrivaju da se njihovo prepoznavanje tuđih osjećaja kroz radionicu i likovni rad poboljšalo. Odgovori nam ukazuju da mnogi učenici otkrivaju drugačije prikaze osjećaja i da su spremni ih prihvatiti.

Neki od odgovora za „da“ kod studenata su:

„Razumjela sam druge strane i primjere.“

„Bolje razumijevanje tuđih emocija kroz linije.“

„Da, kroz razgovor o radovima.“

„Da, tako da sad obratim pozornost i na neke detalje iz kojih se može više osjetiti/prepoznati.“

Ovi odgovori nam govore o poboljšanju prepoznavanja tuđih osjećaja, koje je prije bilo niže. Te nam odgovori daju uvid u ponašanje koje sudionici uzimaju u obzir kako bi to postigli. Isto to možemo reći i za učenike osnovne i srednje škole.

Osjećate li da ste više povezani sa svojim osjećajima?

Ovo pitanje imaju ankete za radionice sa srednjoškolcima i studentima. Srednjoškolci najviše odgovaraju s brojem šest. Studenti najviše odgovaraju s osam.

Zadnjih pet pitanja ankete glase ovako:

Jeste li prepoznali više emocija kada ste završili rad ili prije rada?

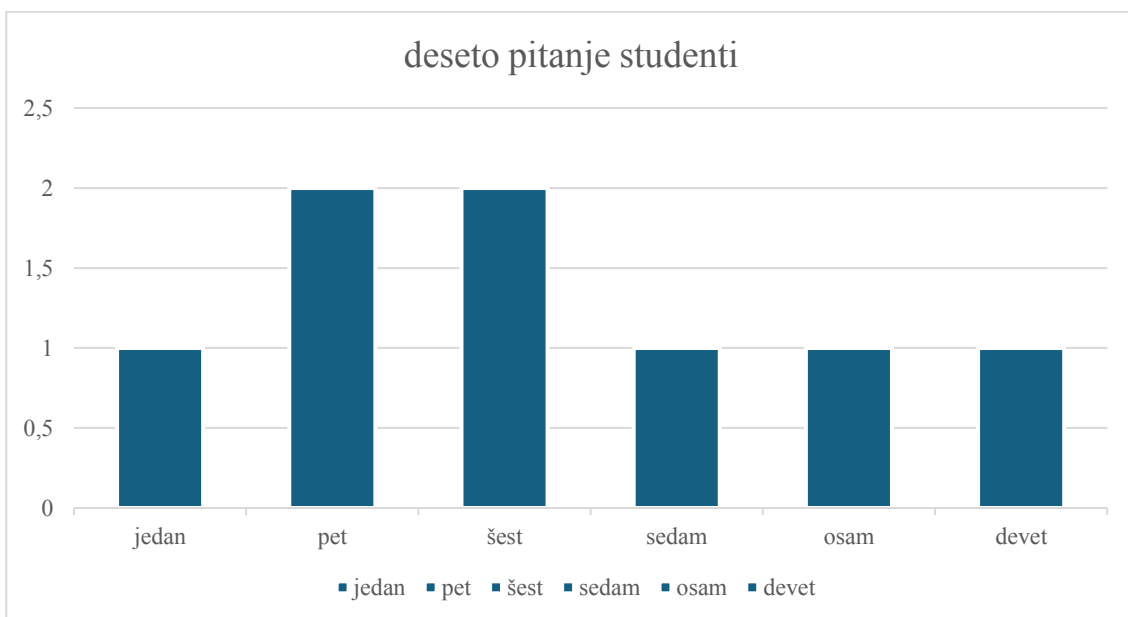
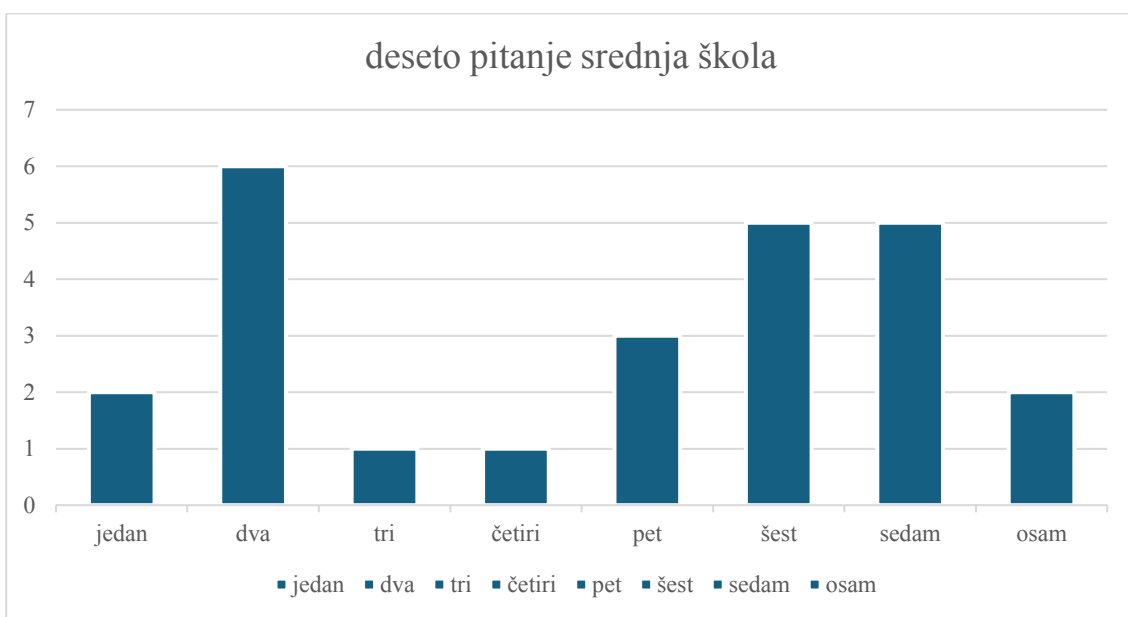
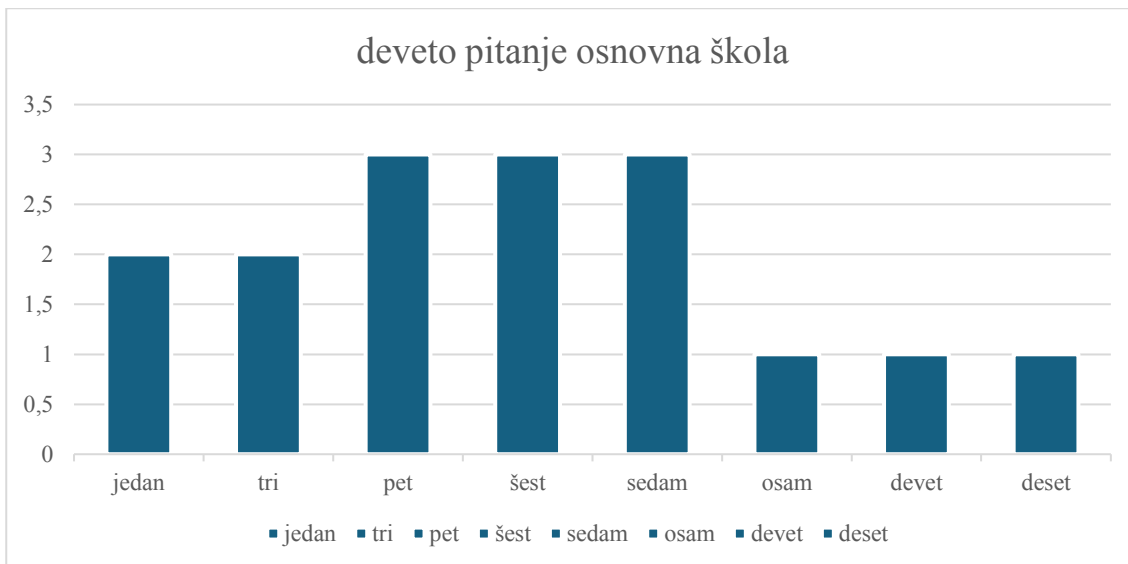
Na ovo pitanje studenti i srednjoškolci više odgovaraju s „poslije“, a osnovnoškolci s „prije“.

Da li vam je rad pomogao da prepoznajete svoje osjećaje bolje?

Odgovori kod svih dobnih skupina je većinski bio „da“.

Koliko?

Na ovo pitanje osnovnoškolci najviše odgovaraju sa šest i sedam, srednjoškolci najviše odgovaraju s dva i šest, a studenti s pet i šest.

Da li vam je rad pomogao u prepoznavanju tuđih osjećaja?

Učenici osnovne i srednje škole, kao i studenti, odgovaraju na ovo pitanje većinski s „da“.

Koliko?

Učenici osnovne škole najviše odgovaraju sa sedam, učenici srednje škole odgovaraju sa šest, a studenti odgovaraju najviše s devet.

4.4. Rasprava

Jedna od većih razlika u izvođenju radionica u srednjoj i osnovnoj školi je ta da je učenike srednje škole trebalo više navoditi da rade na apstraktan način, bez već naučenih šablona, dok su osnovnoškolci s lakoćom izražavali svoje osjećaje kroz apstraktnu formu. Ako se ne prakticira slobodan i otvoren način likovnog izražavanja kroz srednju školu, dolazi težeg izražavanja emocija kroz ovakvu formu. Iako je drugi razred srednje škole u kojem je bila održana radionica bio dio likovne grupe, primjećujemo manjak opuštenosti i slobode u radu. Isto tako, bili su više nesigurni podijeliti svoja mišljenja nego osnovnoškolci i studenti.

Osnovnoškolci su kreativniji i otvoreniji, jednostavnije shvaćaju emocije i uživaju u maštovitoj igri. Spontani su i nesputani, što im omogućuje slobodno izražavanje emocija bez straha od osude. Osim toga, njihov izravan pogled na emocije omogućuje im da jasno prikažu osjećaje, poput crtanja pretjerano sretnih lica ili tužnih lica sa suzama, kako bi pokazali ljubav ili tugu.

Osnovnoškolci također prednjače u igri i mašti što im olakšava kanaliziranje emocija kroz umjetnost.

Nasuprot tome, srednjoškolci se suočavaju sa samosviješću, složenim emocijama i akademskim pritiscima, što emocionalno izražavanje kroz umjetnost čini većim izazovom. Učenici srednjih škola ne oklijevaju stvarati osobnu umjetnost, ali zato dolazi do straha u prezentaciji radova tj. osjećaja. Svjesniji su percepcije vršnjaka i boje se osude. Tinejdžeri također doživljavaju nijansirane emocije koje je teže izraziti kroz umjetnost što ih navodi da stvaraju apstraktna djela ako se odluče izraziti kroz likovni jezik. Osim toga, akademsko opterećenje i društveni pritisci ograničavaju njihovu volju i vrijeme za umjetničko izražavanje, što rezultira žurnim projektima s malo emocionalnog doprinosa.

Kao zaključak iz analize ankete možemo reći da se sve dobne skupine sigurne u prepoznavanje svojih emocija i njihove prezentacije drugima. Kada je u pitanju prepoznavanje tuđih emocija, učenici osnovne i srednje škole su sigurni u svoje prepoznavanje tuđih osjećaja dok je skupina studenata manje sigurna (najviše odgovaraju s „ne“). Unatoč tome, sve tri dobne skupine vide poboljšanje u prepoznavanju tuđih emocija. Oni učenici iz osnovne i srednje škole koji su vidjeli poboljšanje ne pokazuju neprepoznavanje emocija već sveukupno poboljšanje. To isto govori i činjenica da su studenti i srednjoškolci zaokružili za odgovor na pitanje „Jeste li prepoznali više osjećaja kad ste završili rad ili prije rada?“ s „poslije“. Sve se to oslikalo i na radove sudionika istraživanja te u toku radionica.

5. Zaključak

Ovo istraživanje je postavilo nekoliko pitanja i na njih odgovara na sljedeći način:

Kako možemo lakše komunicirati osjećaje kroz likovno izražavanje?

Simbolima i vizualnim jezikom se lakše sporazumijevamo iako imamo kompetenciju prepoznavanja svojih i tuđih osjećaja. Likovno izražavanje nam daje slobodu da izrazimo ono što ne možemo verbalizirati s većom lakoćom.

Kako se simbolički jezik koristi za lakše komuniciranje osjećaja?

Simbolički jezik nam dopušta da prikazemo osjećaje kroz asocijacije i metafore.

Koliko je opširan prikaz osjećaja kroz likovno izražavanje crtežom?

Prikaz osjećaja je opširan i proširuje se kroz godine. Najviše sličnosti imaju radovi koji prikazuju sreću i ljubav u sve tri dobne skupine, ostali imaju varijacije. Najveću raznolikost u prikazu sreće primjećujemo kod studenata.

Osjećaji ljutnje i tuge postaju ekspresivniji kod učenika srednje škole, a pogotovo kod studenata. Oni su u isto vrijeme i najrazvijeniji te im sudionici pridaju najviše pažnje.

Pokazalo je da osvještavanje raznih elemenata koji utječu na kreativnost pomaže u boljem prepoznavanju tuđih emocija i prikazivanju svojih emocija te se likovno izražavanje pokazalo kao dobar alat za komuniciranje osjećaja drugoj osobi. Kroz radove se sudionici zbližavaju jer vizualizacija osjećaja služi kao alat za verbaliziranje emocija. To se razvija kroz prepoznavanje sličnosti i razlika između radova. Sudionici u nekim trenutcima dolaze do prihvaćanja drugačijih prikaza i njihovog priznavanja, a s obzirom na to da ako razumijemo nečije emocije, mnogo ćemo lakše razumjeti njihovo ponašanje, te s tom osobom mnogo lakše i uspješnije komunicirati. (Edita Slunjski, 2013.)

Stoga je sam likovni rad dobar početak prepoznavanja naših i tuđih osjećaja te je odličan alat za vizualnu reprezentaciju emocija. Obzirom da se kroz samo školovanje prostor za likovno izražavanje postepeno smanjuje, većina učenika srednje škole je tek kod analize primijetila da se određeni osjećaji slično prikazuju. Srednjoškolci su skloni izolaciji i ne-verbalizaciji svojih osjećaja, što ih može dovesti do osjećaja osamljenosti stoga bi bilo važno stvoriti im prostor za prikazivanje osjećaja kroz likovno izražavanje. Kroz komunikaciju tih osjećaja pruža im se mogućnost da shvate da nisu uistinu sami i da smo svi povezani.

Kroz ovo istraživanje je također primijećeno da je provedeno vrijeme sa sudionicima radionica nedovoljno. Da bi radionica imala pravi učinak, trebalo bi se ovakav tip nastavnih sata provoditi kroz više sati ili čak kroz cijeli semestar s određenom skupinom ljudi. Ali ovo istraživanje može služiti kao dobar početak za neka daljnja istraživanja. U nekom idealnom svijetu, moglo bih se pratiti jednu te istu skupinu ljudi od njihove osnovne škole pa sve do odrasle dobi i vidjeti kako se određenoj osobi mijenja um i percipiranje osjećaja kroz život.

6. Literatura

Veljko Bodulić, Umjetnički i dječji crtež: priručnik za odgajatelje i nastavnike, Zagreb, Školska knjiga, 1982.

Daniel Chabot, Michael Chabot, Emocionalna pedagogija: osjećati kako bi se učilo, Zagreb, Educa, 2009.

Mirjana Tomašević Dančević, Kako nacrtati osjećaj?, Likovna terapija i (s)likovni dnevnik kao samopomoć, Zagreb, Profil International, 2005.

Edita Slunjski, Kako djetetu pomoći da upozna svoje emocije (i nauči njima upravljati), Zagreb, Element, 2013.

Damir de Zan, Slika i crtež u psihoterapiji djece, Zagreb, Hrvatski pedagoško- književni zbor, 1994.

Kurikulum međupredmetne teme Osobni i socijalni razvoj za osnovne i srednje škole, Zagreb, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.

Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije, Zagreb, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.

7. Prilozi: Pripreme

Pripreme za sate i radionice

Ime i prezime studenta: Lea Bulaja

Škola: Osnovna škola Matka Laginje, Zagreb

Razredni odjel: 6. razred

Školska godina: 2023./2024.

Dan izvedbe: 31. siječanj 2024.

Priprema za nastavni sat:

Naziv NT/J: prikazivanje osjećaja pomoću linija

Iz nastavne teme: Osjeti i osjećaji

Tip sata: obrada novog nastavnog sadržaja

I. CILJ I ISHODI UČENJA U NASTAVNOJ JEDINICI

(znanja, vještine i stavovi)

Odgojno-obrazovni cilj nastavnog sata:

Objasniti učenicima kako da različitim linijama prikazati svoje osjećaje.

ISHODI UČENJA (postignuća učenika/kompetencije/znanje, vještine vrijednosti i stavovi)

Učenik će moći:

Objasniti svoje osjećaje putem vizualnog izražavanja.

Upotrijebiti različite vrste linija za prikazivanje osjećaja.

Prepoznati dominantni osjećaj koji veže uz neki doživljaj.

II. DIDAKTIČKO-METODIČKI PODACI O NASTAVNOJ JEDINICI

<i>Etape nastavnog sata :</i>	1. Uvod: 2 min 2. Fokusirano istraživanje 10 min 3. Najava zadatka: 2 min 4. Realizacija ideje, praktični rad učenika : 30 min 5. Analiza i vrednovanje ostvarenih likovnih radova: 10 min
<i>Likovno područje:</i>	Oblikovanje na plohi - 2D
Nastavna tema:	Osjeti i osjećaji
Međupredmetna tema:	Osobni i socijalni razvoj osr A.3.2. Upravlja emocijama i ponašanjem
Ključni pojmovi:	Linije različite po toku i karakteru, dominacija
Likovni elementi:	Linija
Elementi gradnje likovne sintakse:	Dominacija
Likovni motiv:	osjećaji
Likovni problem:	linijama različitim po toku i karakteru oblikovati cjelinu
Likovno tehnička sredstva:	tuš
Likovno-umjetnička djela vezana uz nastavnu jedinicu:	Vasily Kandinsky-Kompozicija 8, skica za Meduzin splav- Théodore Géricault, Henri Matisse- portret žene, David Hockney- Kasmin čita, Kathe Kollwitz- autoportret
Oblici rada:	sociološki oblik rada: individualni rad, rad u paru psihološki oblik rada: po zamišljanju
<i>Metode poučavanja i načini na koje učenici uče:</i>	Traženje sličnosti i razlika - putovanje u maštu, rezimiranje i bilježenje, planirana igra
Mediji (nastavna sredstva i pomagala):	Radni list, prezentacija
Korelacija:	Hrvatski OŠ HJ B.6.4. Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta.
Literatura:	a) Za učenike (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja): MOJE BOJE 6 - udžbenik likovne kulture s dodatnim digitalnim sadržajima u šestom razredu osnovne škole Miroslav Huzjak, Kristina Horvat Blažinović
	b) Za nastavnika (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka): 1. Kurikulum nastavnog predmeta likovne kultura za osnovne škole i likovna umjetnost za gimnazije

III. RAZRADA NASTAVNOG SATA («SCENARIJ»)

(Detaljna razrada sata – «scenarij» nastavnog procesa. Ovdje se detaljno razrađuje sat onako kako će se izvesti: pritom se ne prepričava sadržaj, već naznačuju načini učenja i poučavanja. Treba odrediti ne samo što će raditi nastavnik, već i što će raditi učenici: nastavnik osmišljava, oblikuje, priprema i organizira situacije učenja prikladne predmetu, kao i učeničke aktivnosti relevantne za usvajanje znanja i vještina.)

ETAPE NASTAVNOG SATA	UČITELJ	UČENIK	OBLICI RADA	METODE RADA	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA
1. UVOD	Studentica se predstavlja učenicima i najavljuje zadatak.	- pozdravljaju studenticu - slušaju zadatak	Frontalni rad		
1.1. Priprema	<i>Dobar dan! Ja sam Lea Bulaja. Studentica sam Akademije likovnih umjetnosti. Danas ćemo se baviti vašim osjećajima.</i>	<i>Dobar dan!</i>			
1.2. uvodna vježba 10 min	Studentica dijeli 5 listova papira svakom učeniku. <i>Sada ću vam ispričati 5 priča, a vi ćete ih slušati. Nakon toga ću vas pitati par pitanja.</i> Pričanje 5 priča povezanih s emocijama.	Učenici slušaju studenticu.	- rad u grupi - frontalni rad - individualni rad	- razgovor, diskusija - putovanje u mašti	

	<p>Sada možete zatvoriti oči i pažljivo slušajte. Zamislite da hodate po hladnoj i mračnoj šumi, u potpunosti ste sami, ali kao da niste, nešto vas promatra. Vaše ruke i tijelo drhti. Čujete samo pucketanje kamenčića i granja ispod vaših nogu. Odjednom šumu zabljesne svjetlost, a onda opet mrak i tišina te onda jaki grom. Srce vam počne brzo kucati i dah vam postane težak. Kako ste se osjećali dok ste zamišljali ovu priču? Jeste li osjećali više osjećaja od jednog? Možete li zapisati na jedan od papira sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)</p> <p>Vi učenicima pripremite papire.</p> <p>Vaša najbolja prijateljica ili vaš najbolji prijatelj vas je iznevjerio. Osjetite kako vam se toplina širi kroz ruke, prelazi u vašu prsa i na kraju lice. Ta toplina postane neugodna, krv vam navri u lice i jako stisnete vilicu usta. S kojim biste ovo osjećajima spojili? Možete li zapisati na papir sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)</p> <p>Kraj je ljetnih praznika i cijelo ljeto ste uživali igrajući se na plaži i družeći se s prijateljima. Odjednom vam prsa propadnu. Osjećate se prazno, kao da nešto nedostaje. Sjetite se da uskoro počinje škola i vaše obveze. Lagano vam navru suze na oči. Koji bi ovo osjećaji mogli biti? Možete li zapisati na papir sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)</p>	<p>Razmišljaju o priči, identificiraju različite osjećaje.</p> <p>Učenici zapisuju na papire različite osjećaje.</p> <p>Učenici zapisuju na papire.</p>		
--	---	---	--	--

	<p>Sada se nalazite u kuhinji, te gledate što ćete jesti, naidete na jednu ladicu koja je otvorena, ali iz nje dolazi neugodan miris, toliko vam je neugodan da vam je zlo. Izvadite iz ladice stari pješnivi sendvič kojeg okružuju muhe. Umjesto osmjeha na vašem licu pojavi se grimasa. Koje osjećaje tu osjećamo? Možete li zapisati na papir sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)</p> <p>Nalazite se u zagrljaju vaše najdraže osobe. Osjećate se sigurno i toplo. Vaše srce lupa smirenim tempom. Osjećate se lagano kao pero i ugodno kao da biste mogli zaspati. Koji osjećaj osjećamo tu? Zapišite osjećaje na papir. (kratka pauza)</p> <p>Sada opet zatvorite oči. Nalazite se u mraku, ali vam je ugodno. Dišete polako i smireno. Odjednom od nikud iz mraka počinju prštati vatrometi. Vaše srce se uzburka, ali nije vam neugodno. Gledate u razne malene eksplozije vatrometa. Kako ste se osjećali kad su vatrometi počeli? Zapišite osjećaje.</p>				
--	---	--	--	--	--

<p>2. FOKUSIRANO ISTRAŽIVANJE</p> <p>5 min</p>	<p>Studentica usmjerava razgovor.</p> <p>Sada ćete se podijeliti u parove i svatko će izabrati par osjećaja koje ste zapisali na papire, koje morate pokazati kroz pokret. Druga osoba mora pokušati pogoditi osjećaj.</p> <p>Je li vam je bilo teško prikazati osjećaje kroz pokret? Zašto?</p> <p>Je li vam bilo teško pogoditi koje osjećaje prikazuje vaš par? Zašto?</p> <p>Možete li zamisliti kako bi izgledao trag koji je vaša ruka ostavila u zraku kada ste prikazivali neki pokret.</p> <p>Koje osjećaje bi povezali s kojim pokretima tj. linijama?</p>	<p>Učenici odabiru osjećaje.</p> <p>Učenici igraju pantomimu.</p> <p>Učenici povezuju osjećaje s pokretima.</p> <p>Učenici pogađaju tuđe osjećaje.</p> <p>Učenici objašnjavaju kako su povezali osjećaje s pokretima.</p> <p>Učenici opisuju pokrete.</p> <p>Učenici povezuju linije s pokretima.</p>	<p>- rad u paru</p>	<p>- planirana igra</p> <p>- razgovor</p> <p>-režimiranje</p>	

	<p>Koje sve vrste linija postoje?</p> <p>Prisjetite se, kako nazivamo kada su linije različite po debljini, svjetlini,</p> <p>A kada linije koje su ravne, zakrivljene, vijugave..?</p>	<p>Da/ne. Zato što....</p> <p>Da/ne. Zato što...</p> <p>Povezao bih ovaj pokret s tankom linijom. Povezala bih ovaj pokret s iscrtanom linijom i iznenađenjem.</p> <p>- promišljaju kakve linije postoje</p> <p>Učenici nabrajaju različite vrste linija.</p> <p>Tanke, debele, vijugave, iscrtane, ravne..... Linije različite po karakteru.</p> <p>Linije različite po toku.</p>			
--	---	--	--	--	--

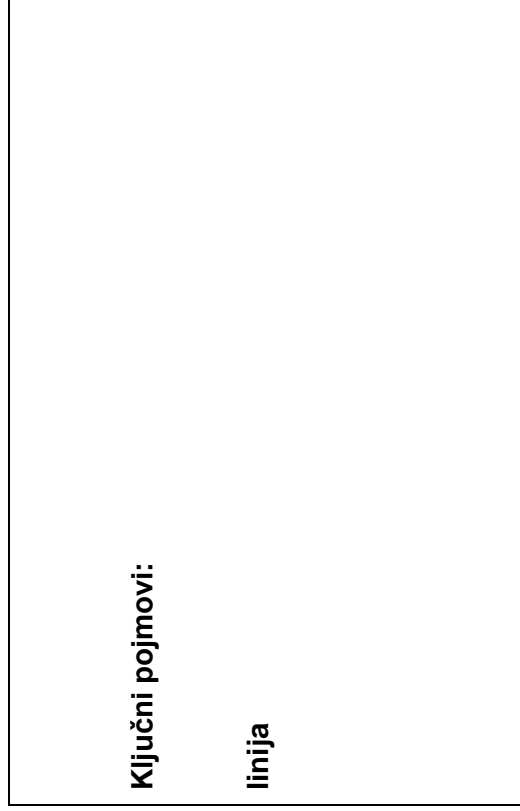
<p>2.2. Najava zadatka</p> <p>2 min</p>	<p>- najavljuje zadatak</p> <p><i>Vaš današnji zadatak će biti prikazati osjećaje koje ste doživjeli dok ste slušali priče kroz 5 malih radova, svaki za jednu priču. Koristite se raznim vrstama linija kako bi prikazali te osjećaje, razmišljajte o događaju koji povezuje s tim osjećajima dok radite na radu. Pomoći će vam ono što se bili napisali na papir, no možete dodati i osjećaje koje niste zapisali, a kasnije ste ih prepoznali ili ste ih se sjetili kasnije.</i></p> <p><i>Rad mora biti apstraktan. To znači da ne prikazujemo neke predmete ili ljude. Nego da prikazujemo samo osjećaje pomoću linija, slično kao da zamislimo da su vaše ruke ostavile tragove po zraku kada ste igrali pantomimu.</i></p> <p><i>Na prezentaciji su vam napisane priče da se možete podsjetiti.</i></p> <p><i>Radit ćete rad s pomoću tuša i kista.</i></p> <p><i>Može li netko ponoviti što je zadatak?</i></p> <p><i>Koje osjećaje prikazujemo?</i></p>	<p><i>Osjećaje koje osjetili kad smo slušali priče.</i></p> <p><i>Moramo prikazati naše osjećaje s pomoću linija.</i></p>	<p>-frontalni rad</p> <p>- individualni rad</p>	
--	---	---	---	--

<p>2.3. Realizacija ideje, praktični rad učenika</p> <p>40 min</p>	<p>-obilazi učenike</p> <p>-odgovara na pitanja</p> <p>-potiče i usmjerava</p>	<p>-postavljaju pitanja</p> <p>-izvode praktični rad</p> <p>-konceptualiziraju ideju i njeno prenošenje u formu, materijal i medij</p> <p>-Rješavaju problem iz zadane teme i vizualiziraju rješenje problema</p> <p>Prisjećaju se osjećaja, povezuju ih s linijama.</p> <p>Koriste različite vrste linija.</p>	<p>-individualni rad</p>	<p>-praktičan rad</p> <p>- kombiniranje, građenje</p>	<p>-papir i tinta</p>
<p>3. <u>ANALIZA I VREDNOVANJE OSTVARENIH LIKOVNIH ILI VIZUALNIH RADOVA</u></p> <p>10 minuta</p>	<p><i>Koji nam je bio današnji zadatak?</i></p> <p><i>Sada ćemo pogledati svi zajedno vaše radove.</i></p> <p><i>Svatko od vas će dobiti po 3 papirića na kojem ćete napisati osjećaj koji mislite da je prikazan na tom radu. Na odabrani rad stavite papirić s osjećajem koji mislite da je prikazan na radu.</i></p> <p><i>Posložite radove tako da su u grupama sličnih osjećaja.</i></p> <p><i>Možete li odabrati neki rad i pročitati koji su osjećaji zapisani na njemu.</i></p>	<p><i>Današnji zadatak nam je bio prikazati osjećaje koje su u nama izazvale priče. Trebali smo koristiti različite linije.</i></p> <p>-raspravljaju o radovima</p> <p>-povezuju radove s određenim emocijama</p> <p>Učenici stavljaju papiriće s osjećajima.</p> <p>Učenici razvrstavaju radove.</p> <p><i>Iznenadjenje, tuga.</i></p>	<p>- individualan rad</p> <p>- rad u skupini</p>	<p>- razgovor, diskusija</p> <p>-usporedba sličnosti i razlika</p> <p>-brainstorming</p>	

	<p><i>Možete li okrenuti rad i pročitati koji su osjećaji zapisani? Jesu li vaši odgovori točni?</i></p> <p><i>Po čemu možemo zaključujemo da je taj osjećaj prikazan?</i></p> <p><i>Koji biste rekli da je najjači tj. najviše se ističe osjećaj prikazan na radu od svih tih osjećaja?</i></p> <p><i>Za taj osjećaj možemo reći da dominira radom. To je kad nešto više istaknuto od drugih stvari. Kao što je na ovom radu istaknut osjećaj tuge.</i></p> <p><i>Ili možemo reći da na ovom radu dominiraju, koje vrste linija?</i></p> <p><i>Da li vam je bilo lako razvrstati radove po određenim osjećajima?</i></p> <p><i>Po kojim vrstama linija ste ih razvrstali?</i></p> <p><i>Da li vam je bilo teško prepoznati osjećaje na tuđim radovima?</i></p> <p><i>Ima li nekih sličnosti u ovim radovima?</i></p>	<p><i>Ovdje je osjećaj tuga Da.</i></p> <p><i>Rad ima linije koje povezujemo s tugom, linije su tužne</i></p> <p><i>Da./Ne.</i></p> <p><i>Radovi koji imaju slične linije su zajedno</i></p> <p><i>Tanke, savijene, debele</i></p> <p><i>U radovima koji su zajedno ima</i></p> <p><i>Ja ću</i></p> <p><i>Koristio sam isprekidane i kratke linije da nacrtam sreću.</i></p>		
--	---	--	--	--

	<p>Želi li netko podijeliti priču iza svog rada? Koje linije si koristio i zašto si koristio takve linije za takav osjećaj?</p> <p>Sada ćete riješiti dva radna listića. Potpišite se na radni listić.</p> <p>Studentica dijeli radne listiće. Studentica nakon prvog radnog listića dijeli sljedeći radni listić.</p> <p>Vaš zadatak je da u grupama povežete linije s linijama na crtežima. Te da povežete određene linije koje vas asociraju na određene osjećaje.</p> <p>Zadatak učenicima je da prepoznaju vrste linija na djelima. Studentica dijeli i radne listiće na kojima su isprintana djela.</p> <p>Danas smo isprobali kako možemo izraziti svoje osjećaje kroz likovni rad te smo upoznali i kako su to radili umjetnici . Nadam se da vam je bilo zanimljivo i da ste saznali nešto novo o jedni drugima.</p>	<p>- sudjeluju u igri; prisjećaju; promišljaju o njegovim sadržajima i izgledu</p> <p>-učenici zajedno diskutiraju o različitosti linija</p> <p>Učenici rješavaju zadatak</p> <p>Učenici rješavaju radne listiće</p>			
--	---	--	--	--	--

IV. PLAN PLOČE

SINOPSIS RADIONICE

prikazivanje osjećaja s pomoću linija

Predmet: likovna kultura

Uzrast: 20-30 god., 2. razred srednje škole

Glavni pojmovi: Linije različite po toku i karakteru, dominacija

Nastavna tema: Osjeti i osjećaji

Likovni problem: linijama različitim po toku i karakteru oblikovati cjelinu

Tehnika: tuš

Ishodi:

Sudionici će moći: Objasniti svoje osjećaje putem vizualnog izražavanja

Upotrijebiti različite vrste linija za prikazivanje osjećaja.

Prepoznati tuđe osjećaje u njihovim radovima

Nastavne metode i strategije:

Oblici rada: sociološki oblik rada: individualni rad, rad u paru

psihološki oblik rada: po zamišljanju

Metode poučavanja: Traženje sličnosti i razlika

- putovanje u maštu, rezimiranje i bilježenje, planirana igra

STRUKTURA SATA

UVOD: Na početku radionice studentica priča pet priča povezanih s osjećajima, a sudionici zapisuju osjećaje koje povezuju s njima. Nakon toga slijedi igra pantomime s parom, gdje pogađaju osjećaje koje prikazuju kroz pokret. Sudionici raspravljaju na koji način im je bilo lakše prikazati osjećaje.

Tekst priča:

Zamislite da hodate po hladnoj i mračnoj šumi, u potpunosti ste sami, ali kao da niste, nešto vas promatra. Vaše ruke i tijelo drhti. Čujete samo pucketanje kamenčića i granja ispod vaših nogu. Ili? Počnete razmišljati da čujete i korake koji nisu vaši. Stanete, čujete korak, korak, pa onda ništa. Okrenete se i ne vidite nikoga, samo šuma u mraku. Opet krenete hodati, opet koraci i šuštanje lišća. Sada se mahnito okrenete i što je to, neka tamna velika silueta. Odjednom ne vidite ništa, niti šumu obasjanu mjesečinom niti siluetu. Kako ste se osjećali dok ste zamišljali ovu priču? Jeste li osjećali više osjećaja od jednog? Možete li zapisati na jedan od papira sve osjećaje koje povezujete s pričom?

Vaša najbliža osoba vas je iznevjerila, napravila je nešto vama neoprostivo. Osjetite

kako vam se toplina širi kroz ruke, prelazi u vaša prsa i na kraju lice. Ta toplina postane neugodna, krv vam navri u lice i jako stisnete vilicu usta. Vaše tijelo je ukočeno i ne znate gdje bi sa sobom. Osjećate se kao da bi mogli iskočiti iz svoje kože. S kojim biste ovo osjećajima spojili? Možete li zapisati na papir sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)

Uživajte negdje na nekom toplom i lijepom mjestu. Tiho je i mirno. Osjećate se opušteno, radite nešto što vama zadaje zadovoljstvo. Odjednom vam prsa propadnu. Osjećate se prazno, kao da nešto nedostaje. Sjetite se da ovaj osjećaj će brzo nestati, vaše obveze i dani ispunjeni poslom vas čekaju. Tmurni grad i gužve, sve što vas nervira. Lagano vam navru suze na oči. Koji bi ovo osjećaji mogli biti? Možete li zapisati na papir sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)

Sada se nalazite u kuhinji, te gledate što ćete jesti, naiđete na jednu ladicu koja je otvorena, ali iz nje dolazi neugodan miris, toliko vam je neugodan da vam je zlo. Izvadite iz ladice stari pljesnivi sendvič kojeg okružuju muhe. Umjesto osmjeha na vašem licu pojavi se grimasa. Koje osjećaje tu osjećamo? Možete li zapisati na papir sve osjećaje koje povezujete s pričom? (kratka pauza)

Nalazite se u zagrljaju vaše najdraže osobe. Zna da ta osoba neće nigdje otići. Osjećate se sigurno i toplo. Vaše srce lupa smirenim tempom. Osjećate se lagano kao pero i ugodno kao da biste mogli zaspati. Koji osjećaj osjećamo tu? Zapišite osjećaje na papir. (kratka pauza)

Sada opet zatvorite oči. Nalazite se u mraku, ali vam je ugodno. Dišete polako i smireno. Odjednom od nikud iz mraka počinju prštati vatrometi. Vaše srce se uzburka, ali nije vam neugodno. Gledate u razne malene eksplozije vatrometa. Kako ste se osjećali kad su vatrometi počeli? Zapišite osjećaje.

NAJAVA ZADATKA:

Vaš današnji zadatak će biti prikazati osjećaje koje ste doživjeli dok ste slušali priče kroz 5 malih radova, svaki za jednu priču. Koristite se raznim vrstama linija kako bi prikazali te osjećaje, razmišljajte o događaju koji povezujete s tim osjećajima dok radite na radu. Pomoći će vam ono što se bili napisali na papir, no možete dodati i osjećaje koje niste zapisali, a kasnije ste ih prepoznali ili ste ih se sjetili kasnije.

Rad mora biti apstraktan. To znači da ne prikazujemo neke predmete ili ljude. Nego da prikazujemo samo osjećaje pomoću linija, slično kao da zamislimo da su vaše ruke ostavile tragove po zraku kada ste igrali pantomimu.

REALIZACIJA

Sudionici crtaju pet malih radova povezanih s osjećajima pomoću tinte.

ANALIZA

Sudionici prezentiraju događaje i osjećaje koji su povezani s radom, analiziraju prikaze osjećaja na drugim radovima tako da traže sličnosti i razlike među njima.

Anketa

Koliko vam je lako prepoznati vaše osjećaje?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Koliko vam je lakše prepoznati vaše osjećaje nakon sata?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Koliko vam je lako prepoznati tuđe osjećaje?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Koliko je lakše prepoznati tuđe osjećaje nakon sata?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Koliko vam je pomoglo povezivanje osjećaja s radom u razumijevanju osjećaja?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Je li se promijenilo vaše prepoznavanje osjećaje kod drugih? Kako?	
<hr/>	
Osjećate li da ste više povezani sa svojim osjećajima?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Jeste li prepoznali više emocija kada ste završili rad ili prije rada?	prije poslije
Da li vam je rad pomogao da prepoznajete svoje osjećaje bolje?	da ne
Koliko?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Da li vam je rad pomogao u prepoznavanju tuđih osjećaja?	da ne
Koliko?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

